

JOURNAL OF ORIGINAL STUDIES

International Peer-Reviewed and
Open Access Electronic Journal

Uluslararası Hakemli ve Açık
Erişimli Elektronik Dergi

E-ISSN : 2717-719X

DOI : 10.47243/jos

HOLISTENCE
publications

<https://journals.gen.tr/jos>

ISSUE

1

VOLUME/CİLT: 3
YEAR/YIL: 2022

E-ISSN: 2717-719X
DOI: 10.47243/jos

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume/Cilt: 3
Issue/Sayı: 1
January/Ocak 2022

Web: <https://journals.gen.tr/jos>

E-mail: jos.editorial@gmail.com

Address: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi, Teknopark, No:29,
D.119, Merkez-Çanakkale / TURKEY

ABSTRACTING & INDEXING
DİZİN & İNDEKS

PKP|INDEX

ROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE

Certificate of Indexing

This is to certify that

Journal of Original Studies

ISSN: 2717-719X

is being indexed by the journalment.com

Certificate was issued on: September 2, 2020

Verification link: https://journalment.com/journal_stat/26638

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Original Studies

(E-ISSN: 2717-719X DOI: 10.47243) is an international peer-reviewed and periodical journal that began publishing in 2020. The journal includes original applied studies in the field of social sciences and humanities which have not been published before. It aims to publish qualitative, quantitative and mixed researches involving local, national and international practices and present current research to scientists in the field. Journal of Original Studies is an international refereed Holistence Academy. The journal accepts original applied studies in the field of social sciences and humanities which have not been published before. The manuscripts should be prepared using the following three basic methods:

Quantitative Methods

Qualitative Methods

Mixed Methods

The journal is published two times a year as WINTER (January) and SUMMER (July) periods.

The journal is open to all applied studies in the field of social sciences and humanities. The journal aims to publish current applied researches in the fields of statistics, econometrics, finance, banking, actuary, economics, business, international relations, tourism, philosophy, psychology, sociology, history, management, politics, marketing, geography, literature, arts, sports, etc.

Journal of Original Studies is an open access electronic journal. DOI numbers are assigned to all articles published in the journal.

The language of the studies is Turkish or English. Review articles, theoretical studies, book reviews and technical reports will not be included in the journal.

Send your manuscript to the editor at <https://journals.gen.tr/jos/user/register/>

For any additional information, please contact with the editors at jos.editorial@gmail.com

Owner

HOLISTENCE PUBLICATIONS

Contact

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No:29, D.119, Merkez-Çanakkale / TURKEY

WEB : <https://journals.gen.tr/jos>

E-mail : jos.editorial@gmail.com

GSM 1: +90 530 638 7017 / WhatsApp

DERGİ HAKKINDA

Journal of Original Studies

(E-ISSN: 2717-719X DOI: 10.47243), 2020 yılında yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli ve süreli bir Holistence Academy dergisidir. Dergi, sosyal ve beşeri bilimler alanında hazırlanmış, daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış özgün uygulamalı çalışmalarını kabul etmektedir. Journal of Original Studies, yerel, ulusal ve uluslararası uygulamaları içeren nitel, nicel ve karma araştırmalar yayınlamayı ve bu alanda çalışan bilim insanlarına güncel araştırmalar sunmayı amaçlamaktadır. Dergiye gönderilecek çalışmalar, aşağıda yer alan üç temel yöntem kullanılarak hazırlanmalıdır:

Nitel Yöntemler

Nitel Yöntemler

Karma Yöntemler

Dergi; KIŞ (Ocak), YAZ (Temmuz) dönemleri olmak üzere yılda 2 sayı olarak yayımlanmaktadır.

Dergi, sosyal ve beşeri bilimler alanındaki tüm uygulamalı çalışmalara açıktır. Dergi istatistik, ekonometri, finans, bankacılık, aktüer, ekonomi, işletme, uluslararası ilişkiler, turizm, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, yönetim, politika, pazarlama, coğrafya, edebiyat, sanat alanlarında güncel araştırmalar yayınlamayı amaçlamaktadır.

Journal of Original Studies, açık erişimli elektronik bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası atanmaktadır.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir.

Makalelerinizi, <https://journals.gen.tr/jos/user/register/> adresinden online olarak yükleyebilirsiniz.

Ayrıntılı bilgi için:

jos.editorial@gmail.com

adresine mail atabilirsiniz.

Sahibi

HOLISTENCE PUBLICATIONS

İletişim Bilgileri

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No:29, D.119, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE

WEB : <https://journals.gen.tr/jos>

E-mail: jos.editorial@gmail.com

GSM 1: +90 530 638 7017 / WhatsApp

EDITORS/EDİTÖRLER

Chief Editor / Bař Editör
Niay KÖLEOĞLU

Assist Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
Business Administration, Çanakkale, TURKEY

MANAGING EDITOR/SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ

Laura AGOLLI

Oakland University Masters in Public Administration with specialization in Healthcare Administration, USA,
e-mail: lagolli@oakland.edu

LANGUAGE EDITOR/DİL EDİTÖRÜ

Melis MÜLAZIMOĐLU

Assit. Prof. Dr., Ege University, Faculty of Literature, Department of American Culture and Literature, İzmir, TURKEY

TECHNICAL EDITOR/ TEKNİK EDİTOR

Cumali YAŐAR

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Education Faculty, Department of Computer and Instructional Technology Education,
Çanakkale, TURKEY

DESIGNER / TASARIM

İlknur HERSEK SARI

Holistence Academy, Turkey
e-mail: holistence.dizgi@gmail.com

Contact / İletişim Bilgileri

Adress: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No:29, D.119, Merkez-Çanakkale / TURKEY

Tel: +90 530 638 7017

WEB : <https://journals.gen.tr/jos>

e-mail: jos.editorial@gmail.com

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL

Fenerbahçe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, TURKEY.

Prof. Dr. Sergii BURLUTSKI

Donbass State Engineering Academy, Department of Enterprise Economy, UKRAINE, e-mail: magistrdr@gmail.com

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

Çanakkale Onsekiz Mart University, Lapseki Vocational School, Banking and Finance Programme, TURKEY, e-mail: mehmetshahin@comu.edu.tr

Prof. Dr. Harald WEYDT

Europa Universitaet Viadrina Frankfurt/Oder, Faculty of Social and Cultural Sciences, GERMANY, e-mail: harald.pechlaner@eurac.edu

Prof. Dr. Eden MAMUT

Universitatea Ovidius Constanta, Institute for Nanotechnology and Alternative Energy Sources, ROMANIA, e-mail: eden.mamut@et-is.eu

Prof. Dr. Dilek ALTAŞ

Marmara University, Faculty of Economics, Department of Econometrics, TURKEY, e-mail: dilekaltas@marmara.edu.tr

Prof. Dr. Ahmet Mete ÇILINGİRTÜRK

Marmara University, Faculty of Economics, Department of Econometrics, TURKEY, e-mail: acilingi@marmara.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Özge UYSAL ŞAHİN

Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Çanakkale Applied Sciences, Department of Health Management, TURKEY, e-mail: ozge@comu.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Nurida NOVRUZOVA

Baku Slavic University, Department of Linguistic, AZERBAIJAN, e-mail: n.nurida@yahoo.com

Assoc. Prof. Dr. Ekaterina ARABSKA

University of Agribusiness And Rural Development, BULGARIA, e-mail: earabska@uard.bg

Assoc. Prof. Dr. Christian RUGGIERO

Sapienza University di Rome, Department of Communication and Social Research, ITALY, e-mail: christian.ruggiero@uniroma1.it

Dr. İbrahim DEMİR

University of South Carolina, Arnold School of Public Health, Department of Health Services Policy and Management, USA, e-mail: demiri@mailbox.sc.edu

Dr. Ceyhun ÖZGÜR

Valparaiso University, Applied Statistics Faculty, USA, e-mail: Ceyhun.Ozgun@valpo.edu

REFEREES IN THIS ISSUE / BU SAYININ HAKEMLERİ

Serkan DİLEK

Prof. Dr., Kastamonu University/TURKEY

Selim İNANÇLI

Prof. Dr., Sakarya University/TURKEY

Selim YILDIRIM

Prof. Dr., Anadolu University/TURKEY

Sabiha Sevinç ALTAŞ

Assist. Prof. Dr., Sakarya University/TURKEY

Hafize SEÇTİM

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University/TURKEY

Çetin POLAT

Assist. Prof. Dr., Anadolu University/TURKEY

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Belediye meclislerinde nicel varlıktan nitel varlığa: İhtisas komisyonlarında kadın üyeler
From quantitative existence to qualitative existence in municipal councils: Woman members of expertise commissions
Filiz Tufan Emimi & Çağlar Eren Ayaz

01

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Dış ticaret ile küreselleşme ilişkisinin Türkiye'nin dış ticareti ve kof küreselleşme indeksleri çerçevesinde analizi
Analysis of the relationship between foreign trade and globalization within the framework of Turkey's foreign trade and KOF globalization indexes
Çetin Polat & Kadir Özgür Peker

11

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Uluslararası hizmet ticaretinin cari denge ve ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği
The effects of international trade in services on current account balance and economic growth: The case of Turkey
Selim İnançlı & Mustafa Torusdağ

31

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Belediye meclislerinde nicel varlıktan nitel varlığa: İhtisas komisyonlarında kadın üyeler¹

From quantitative existence to qualitative existence in municipal councils: Woman members of expertise commissions

Filiz Tufan Emmini

Çağlar Eren Ayaz

1 Doç Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İ.İ.B.F., Türkiye, e-mail: ftemini@comu.edu.tr
2 Dr., Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye, e-mail: ceayaz@gmail.com

Öz

Kentsel yönetimin en önemli aktörü olan belediyelerin temel karar organı, belediye meclisleridir. Belediye meclislerindeki kadın üye oranı, kadınların yerel siyasi kararların alınmasındaki rolü açısından önem taşımakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu gösterge, Birleşmiş Milletler tarafından da özel olarak ele alınmış ve 2015 yılında belirlenen “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları” arasında “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” amacına yer verilmiş, yerel meclislerdeki kadınların sandalye oranı, bu amacın alt hedefleri arasında yer almıştır. Yerel meclislerdeki kadın üye oranı, yerel kararların alınmasında kadınların katkı düzeyini tespit etmek açısından önemli bir gösterge olmakla birlikte, bu katkının niteliğini açıklamamaktadır. Belediye meclislerinde görüşülerek karara bağlanacak olan konular, öncelikle ilgisine göre ihtisas komisyonlarında görüşülerek meclis gündemine alınmaktadır. İhtisas komisyonları, kendilerine havale edilen konularda görüşmeler yaparak meclise rapor sunmakta, bu bakımdan meclis gündemi ve meclis kararları üzerinde bir etkiye sahip olmaktadır. Dolayısıyla yerel kararların alınmasında kadınların rolü değerlendirilirken, yalnızca meclislerdeki sandalye sayısı değil, komisyonlara katılım düzeyleri de incelenmelidir. Bu bağlamda çalışma, belediye meclisleri bünyesinde oluşturulan ihtisas komisyonlarındaki kadın üyelerin sayısını ve oranını konu edinmektedir. Çalışma kapsamında, İstatistikî Bölge Birimleri Düzey 2’de yer alan il ve büyükşehir belediye meclislerinde, kurulması kanunen zorunlu olan ihtisas komisyonlarında yer alan kadın üyelerin sayısı ve oranı tespit edilecektir. Çalışma sonucunda, kadınların yerel kararlara katılım oranının yanı sıra, bu katılımlarının niteliğinin de ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Belediye Meclisi, İhtisas Komisyonları, Kadın, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması.

¹ Bu çalışma, 24-26 Aralık 2020 tarihleri arasında Çanakkale’de düzenlenen “Uluslararası Sürdürülebilir Yaşam Konferansında” bildiri olarak sunulmuş ve bildiri özetleri kitabında yer almıştır.

Citation/Atf: EMİNİ, F. T, EREN, AYAZ, Ç. E., (2022). Belediye meclislerinde nicel varlıktan nitel varlığa: İhtisas komisyonlarında kadın üyeler. *Journal of Original Studies*. 3(1), 1-10, DOI: 10.47243/jos.3.1.01

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Filiz Tufan Emmini
E-mail: ftemini@comu.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

Municipalities are the most important actors of urban management and the main decision-making body of municipalities are the municipal councils. The ratio of the women members of municipal councils is important for revealing the role of women in local political decision making and this is also accepted as an indicator of gender equality. This indicator has also been handled by the United Nations and "Gender Equality" goal was included into the "Sustainable Development Goals" which was determined in 2015. The ratio of women members of the local councils was ranked as a sub-goal of "Gender Equality". Although this ratio is an important indicator of the level of the contribution of women in local decision making, it does not explain the quality of this contribution. The issues to be discussed and resolved by the municipal councils are first discussed in the expertise commissions before. The expertise commissions have an impact on the council decisions by discussing and reporting the issues which are referred to them. Therefore, while evaluating the role of the woman in local decision making, the level of participation in the expertise commissions will be examined with the quantity of the women members in the municipal councils. In this context, the study focuses on the number and ratio of the woman members in the expertise commissions established within the municipal councils. Within the scope of the study, the number and ratio of the woman members in the mandatorily established expertise commissions of the municipal councils of Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) Level 2 will be determined. The aim of the study is to reveal the ratio of women's participation in local decisions together with the quality of this participation.

Keywords: Municipal Council, Expertise Commissions, Woman, Gender Equality, Nomenclature of Territorial Units for Statistics.

1. GİRİŞ

Yerel yönetimler, "halkın temsilcilerinden oluşan meclislere sahip olmaları bakımından yerel siyasetin odağında yer alan kamu kurumlarıdır" (Oktay, 2013: 7). Yerel yönetimler ayrıca halka yakın yönetim birimleri oldukları ve halkı doğrudan etkileyen kararlar aldıkları için halkın kendi seçtiği temsil organları üzerinde daha kolay denetim sağlayabilmesi ve kendini ilgilendiren önemli kararların alınması sürecinde yönetime katılabilmesi açısından uygun bir yönetim mekanizması olarak görülmektedir (Aksu ve Kurtuluş, 2011: 130). Daha net bir ifade ile yerel yönetimler halka en yakın yönetim birimleridir ve küçük yönetim birimlerinde demokrasinin daha kolay uygulanabileceğini, bu birimlerde doğrudan temsil ve yönetime katılmanın gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğunu belirten pek çok düşünür bulunmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler tarihsel olarak da merkezi yönetimden daha önce gelmekte ve demokratik potansiyel olarak da diğer yönetim birimlerinden daha üstün bir konumda bulunmaktadır. Bu üstün konumun

nedeni ise bireyin kendi kendine yönetime katılabileceği en uygun ortamın yerel düzeyde olmasıdır (Ulusoy ve Akdemir, 2010: 30).

Yerel yönetimlerin diğer örgütlenme türlerinden en önemli farkı, karar ve yürütme organlarının seçimle o yerde yaşayan halk tarafından belirlenmesidir. Bu fark, yerel yönetimlerin hizmet sunan birimler olarak tanımlanmasının yanında, demokratik bir yönetim biçimi olarak da nitelendirilmesini sağlamaktadır. Mesela belediyelere demokratik nitelik kazandıran en temel özellik, başkan ve meclis üyelerinin genel oyla seçilmiş olmasıdır (Şakacı, 2009: 297).

Belediye meclislerindeki karar alma sürecinin önemli unsurlarından birini, bu çalışmanın da temel inceleme alanı olan ihtisas komisyonları oluşturmaktadır. İhtisas komisyonu modeli, 2005 tarihli Belediye Kanunu ile belediye meclislerinin her ay toplanan daha güçlü bir karar organı olarak yapılandırılmasına paralel olarak geliştirilmiştir (Oktay, 2013: 7).

Gerek büyükşehir belediyeleri gerekse ilçe be-

diyeleri açısından meclislerin yapı ve görevleri temsil bağlamında ele alındığında, özellikle ihtisas komisyonlarına geniş katılımın öngörülmesi, temsilin yerel bazda işlevselliği açısından oldukça önemli olarak görülmektedir. 5393 sayılı Belediye Yasasının 24. maddesi ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Yasasının 15. maddesi dikkate alındığında “belediye meclislerinde gündemdeki konularla ilgili olmak üzere; kurum temsilcileri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar, uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, davet edilen uzman kişiler, mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri oy hakkı olmaksızın ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilirler ve görüş bildirebilirler”. Uygulamada ise “belediye encümenlerinin hala ön planda olduğu ve halkın kendi temsilcileri aracılığı ile belediye yönetimini etkilemesinin hala güç olduğu ve dolayısıyla temsilin, seçilmiş kişi olarak daha çok belediye başkanına endekslendiği söylenebilir” (Bulut ve Tanıyıcı, 2008: 175).

Belediye meclislerindeki kadın üye oranı, kadınların yerel siyasi kararların alınmasındaki rolü açısından önem taşımakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de belediye meclislerindeki kadın üyeler farklı boyutlarda tartışılmaktadır. Tartışmanın bir boyutu “eksik temsil” olgusu veya “yokluk sendromu” saptaması üzerinden yürümektedir. Bu saptamanın atfı yaptığı konular, kadınların belediye meclislerinde çok düşük düzeyde temsil edilmesi ve vitrin konumunda bulunmasıdır. Bununla birlikte kadınların toplumsal ve siyasal konumunun güçlendirilmesi ve bu kapsamda belediye meclislerinde ve komisyonlarında daha yoğun ve güçlü bir biçimde yer almalarına yönelik birtakım girişimler de devam etmektedir (Arıkboğa, 2019: 22). Bu çalışma, genel anlamda kadınların yerel düzeyde katılım ve temsil düzeylerine; özellikle de il ve büyükşehir ihtisas komisyonlarında yer alan kadın üyelerin oranına ilişkindir. Bu çerçevede öncelikle belediye meclisleri ve ihtisas komisyonları ile toplumsal cinsiyet eşitliği konularına; ardından da İstatistik Bölge Birimleri Düzey 2’de yer alan il ve büyükşehir belediye meclislerindeki ihtisas komisyonlarında yer alan kadın üyelerin sayısı ve oranının tespit edilmesine ilişkin araştırma-

nın sonuçlarına yer verilecektir.

2. BELEDİYE MECLİSİ VE İHTİSAS KOMİSYONLARI

5393 ve 5216 sayılı Kanunlara göre, “belediye ve büyükşehir belediye yönetiminin, belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanı olmak üzere üç temel organı vardır”. Meclis, “belediyenin karar organıdır ve yerel hak tarafından seçilen üyelerden oluşmaktadır. Siyasi partiler aldıkları oy ile orantılı olarak belediye meclislerinde üye bulundurmaktadırlar”. Encümen ise “atanmış ve seçilmiş üyelerden oluşur ve meclisin toplantıda olmadığı zamanlarda belediye hizmetlerine ilişkin kararlar alır” (Bulut ve Tanıyıcı, 2008: 174).

5393 sayılı Kanununun 24. Maddesine göre, “Belediye meclisi, üyeleri arasından en az üç en fazla beş kişiden oluşan ihtisas komisyonları kurabilir. Komisyonların bir yılı geçmemek üzere ne kadar süre için kurulacağı aynı meclis kararında belirtilir. İhtisas komisyonları, her siyasî parti grubunun ve bağımsız üyelerin meclisteki üye sayısının meclis üye tam sayısına oranlanması suretiyle oluşturulur. ... İhtisas komisyonlarının görev alanına giren işler bu komisyonlarda görüşüldükten sonra belediye meclisinde karara bağlanır. Mahalle muhtarları ve ildeki kamu kuruluşlarının amirleri ile ildeki kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversiteler, sendikalar ve gündemdeki konularla ilgili sivil toplum örgütlerinin temsilcileri, oy hakkı olmaksızın kendi görev ve faaliyet alanlarına giren konuların görüşüldüğü ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir. Komisyon çalışmalarında uzman kişilerden yararlanılabilir. Komisyon raporları alenîdir, çeşitli yollarla halka duyurulur ve isteyenlere meclis tarafından maliyetlerini aşmamak üzere belirlecek bedel karşılığında verilir.”

Büyükşehir Belediyeleri ise, 5216 sayılı Kanununun 15. Maddesine göre, “Büyükşehir belediye meclisi üyeleri arasından seçilecek en az beş, en çok dokuz kişiden oluşan ihtisas komisyonları kurabilir. İhtisas komisyonları, her siyasî parti grubunun ve bağımsız üyelerin büyükşehir belediye meclisindeki üye sayısının meclis üye tam sayısına oranlanması suretiyle oluşur. ... Komisyon

çalışmalarında uzman kişilerden yararlanılabılır. Gündemdeki konularla ilgili olmak üzere; kurum temsilcileri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, üniversitelerin ilgili bölümlerinin, sendikalar (oda üst kuruluşu bulunan yerlerde üst kuruluşun, sendika konfederasyonunun bulunduğu yerde konfederasyonun) ve uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerinin temsilcileri ile davet edilen uzman kişiler, oy hakkı olmaksızın ihtisas komisyonu toplantılarına katılabilir ve görüş bildirebilir. İhtisas komisyonlarının görev alanına giren işler bu komisyonlarda görüşüldükten sonra büyükşehir belediye meclisinde karara bağlanır. Komisyon raporları alenîdir, çeşitli yollarla halka duyurulur ve isteyenlere büyükşehir belediye meclisi tarafından belirlenecek maliyet bedeli karşılığında verilir." İlgili maddeden de anlaşıldığı üzere ihtisas komisyonları, siyasi parti grupları ve bağımsız üyelerin büyükşehir belediye meclisindeki üye sayısının meclis üye tamsayısına oranlanması ile oluşturulur. Meclis üyeleri dışında farklı kesimlerden temsilcilerin bu komisyonlara katılmasına olanak sağlanmış ancak bu kişilere oy hakkı tanınmamıştır (Köken, 2016: 3516).

Yapılan yeni hukuki düzenlemeler, Türk belediyelerinin gerek yerel demokrasinin geliştirilmesi ve gerekse de katılımcılık ilkesinin hayata geçirilmesi açısından Avrupa'daki hemcinsleriyle uyumlu hale gelmesi için atılmış önemli adımlar olarak nitelendirilebilir. Hatta; "komisyon raporları alenîdir, çeşitli yollarla halka duyurulur ve isteyenlere meclis tarafından maliyetlerini aşmamak üzere belirlenecek bedel karşılığında verilir" hükmü de bu durumu doğrular niteliktedir (Azaklı ve Özgür, 2005: 308). Bununla birlikte yerel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın temsili anlamında bazı sorunlar yaşanmaya devam etmektedir.

3. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE BELEDİYE MECLİSLERİNDE KADIN ÜYELER

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin karar alma ve temsil süreçlerinde kadınların yeri bağlamında tarihsel gelişimi irdelenecek olursa, Türkiye'nin, kadınların seçme ve seçilme hakkını kazandığı ilk ülkelerden biri olduğu görülür. Türkiye'de kadınlar, medeni haklarını 1926'da siyasi hakla-

rını ise 1930 ve 1934'te elde etmişlerdir. Bu tarihlerden itibaren Türkiye'de kadın hareketi hızlanarak varlığını sürdürmüştür (Kaşıkırık vd., 2020: 7-9). Türkiye, Birleşmiş Milletlerin insan hakları sözleşmelerinden biri olan 1979 tarihli "Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"ne 1985 yılından beri taraftır (www.tbmm.gov.tr). Bunu, "Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu" ile "Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri" izlemiştir. Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, Avrupa Birliği'nin de hedefleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda ilgili sözleşmeler, Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye tarafından da imzalanmıştır. Yerel temsil açısından öne çıkan ise "Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı"dır. Bu şart ile kadın ve erkeklerin karar alma süreçlerine dengeli katılımlarının ve temsillerinin sağlanması hedeflenmiştir (ccre.org). 2004 yılında Anayasanın 10. Maddesi "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahip olup, devlet bu eşitliğin hayta geçirilmesi ile yükümlüdür" ifadesi ile güçlendirilmiştir. İfade, 2010 yılında güncellenmiş ve "Bu niyetle alınacak önlemler, eşitlik ilkesine aykırı yorumlanamaz" ifadesi eklenmiştir. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 24 Mart 2009 tarihinde, cinsiyet eşitliğini sağlamak adına "Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu" kurulmuştur. Komisyon, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi ve ayrımcılıkla mücadele için önemli bir adımdır (Kaşıkırık vd., 2020: 7-8-9). "Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü" tarafından hazırlanan ve 2008-2013 yıllarını kapsayan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı", cinsiyet eşitliğini sağlamak için geliştirilecek kamu politikalarına bir zemin hazırlamak amacıyla oluşturulmuştur (ailevecalisma.gov.tr). 2018-2023 yıllarını kapsayan "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" ile de eğitim, sağlık, ekonomi, karar alma mekanizmalarına katılım, medya faaliyetlerine ilişkin mevcut durum, temel amaç, hedefler, stratejiler ve faaliyetler düzenlenmiştir (ailevecalisma.gov.tr). Son olarak, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi yolundaki kararlılığının bir çıktısı olarak, UNDP Türkiye, "UNDP Türkiye Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2017-2020" dokümanını geliştirmiştir. Bu strateji dokümanının, UNDP Türkiye'nin gerekli ve yeterli kapasite, sağlam kurulu bir sistem ve etkin programa sahip olmasını ve toplumsal

cinsiyet eşitliğine ilişkin müdahalelerin başarıyla gerçekleştirilmesini sağlayacağı (www.tr.undp.org) belirtilmektedir.

Konu pratikte ve yerel yönetimler bazında incelenecek olursa, belediyelerle ilgili yeni düzenlemelerde özellikle yerel hizmetlere her düzeyden halkın katılımını sağlama adına ihtisas komisyonlarının oluşumunda uzman kişilerin ve sivil toplum örgütlerinin katılımının yollarının açıldığı görülmektedir. Fakat bu durum katılımın sağlanmasını zorunlu kılmadığı gibi katılımcıların hangi kriterlere göre tespit edileceği konusunda net bir düzenleme de yapılmamıştır (Azaklı ve Özgür, 2005: 317). Dolayısıyla Türkiye’de temsil açısından bir önemli sorun da il nüfuslarının yaklaşık yarısını oluşturan kadınların temsil organlarında yeteri kadar temsil edilememesi yani kadın temsilcilerin azlığıdır (Çelik ve Uluç, 2009: 228). Kadınların yerel karar alma süreçlerine temsili katılımı incelediğinde, kendilerine yeterince yer bulamadıkları görülmektedir. Kadınlar açısından yerel siyasete katılım ve temsil sorunu, yapılan düzenlemelere rağmen hala devam etmektedir. Yerel yönetimler, kadınların yerel düzeyde temsil oranlarının artırılması için aktif olarak söz sahibi olmalarının destekleneceği ilk basamak olmalıdır (Kaşıkırık vd., 2020: 9). Bununla birlikte yapılan araştırmalar belediye meclislerinde ya hiç kadın temsilci bulunmadığını (Bulut ve Tanıyıcı, 2008: 182) veya yetersiz olduğunu, erkek egemenliğinin devam ettiğini (Çelik ve Uluç, 2009: 228; Türel ve Çağlar, 2010: 34; Yıldırım vd., 2011: 517) göstermektedir. Nitekim YSK tarafından açıklanan 2019 seçim sonuçlarına göre de kadınların toplam belediye meclislerindeki oranı %11, belde meclislerindeki oranı %3 ve il-ilçe belediye meclislerindeki oranı ise %12.59’dur (www.ysk.gov.tr). İhtisas komisyonlarındaki kadın üyelerin oranına ilişkin bir çalışmaya ise rastlanmamıştır.

4. İHTİSAS KOMİSYONLARINDA YER ALAN KADIN ÜYELERİN ORANINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA

Çalışmanın alan araştırmasına dayanan bu kısmı, İstatistiki Bölge Birimleri Düzey 2’de yer alan il ve büyükşehir belediye meclislerinde kurulması kanunen zorunlu olan ihtisas komisyonlarında yer alan kadın üyelerin sayısının ve

oranının tespit edilmesine ilişkindir. Çalışma; İstatistiki Bölge Birimleri Düzey 2’de yer alan 4 il ve 22 büyükşehir belediyesinin web sitelerinden alınan komisyon üyeliklerine ilişkin veriler ile sınırlıdır. Hatay ve Gaziantep Büyükşehir Belediyelerinin internet sayfalarında, meclis komisyon üyelerine ilişkin veri bulunmadığı gibi, meclis kararları da yayımlanmadığından, komisyon üyeliklerine ilişkin verilere ulaşılamamış ve bu nedenle söz konusu iki büyükşehir belediyesi çalışma kapsamında incelenememiştir. Aynı şekilde Mardin ve Van Büyükşehir Belediyelerinin meclis faaliyetlerine ilişkin veri bulunmadığı gibi, bu büyükşehir belediyelerinin meclis üyelerine ilişkin verilere de ulaşılamamış ve bu iki büyükşehir belediyesi de çalışma kapsamında analize tabi tutulamamıştır.

Çalışma kapsamında, ilgili belediyelerin web siteleri 26-28 Ekim 2020 tarihleri arasında ziyaret edilerek, belediye meclisi ve komisyon üyeliklerine ilişkin veriler toplanmıştır. Öncelikle, çalışma kapsamındaki tüm belediyelerin belediye meclislerinin toplam üye sayıları ve belediye meclislerinde yer alan kadın üye sayıları tespit edilmiştir. Daha sonra ise, il belediyelerinde kurulması zorunlu olan Plan ve Bütçe Komisyonu ile İmar/İmar ve Bayındırlık Komisyonlarının toplam üye sayıları ile kadın üye sayıları tespit edilmiştir. Büyükşehir belediyelerinde ise, kurulması zorunlu olan Plan ve Bütçe Komisyonu, İmar ve Bayındırlık Komisyonu, Çevre ve Sağlık Komisyonu, Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu ile Ulaşım Komisyonu toplam üye sayıları ile bu komisyonlara seçilmiş olan kadın üyelerin sayıları tespit edilmiştir.

5. BULGULAR

İktisadi Bölge Birimleri Düzey 2’de yer alan il ve büyükşehir belediye meclislerinde yer alan kadın üye sayıları ve meclis üye sayılarına oranları, Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde, en yüksek oranda kadın üyeye sahip belediyenin, %18,75 ile Kastamonu Belediyesi olduğu, ikinci sırada ise %17,28 ile Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin bulunduğu görülmektedir. Kadının üye oranının en düşük olduğu belediye ise, %1,61 ile Tekirdağ Büyükşehir Belediyesidir. Toplam 62 üyenin bulunduğu Tekirdağ Büyük-

şehir Belediye Meclisinde, yalnız 1 kadın üye bulunmaktadır. Çalışma kapsamındaki belediyeler bütün olarak incelendiğinde, toplam 2.164 meclis üyesinin 206'sının kadın olduğu, çalışma kapsamındaki belediye meclislerinde kadın üye oranının %9,52 olduğu görülmektedir.

Tablo 2'de ise, kurulması zorunlu olan komisyonlarda yer alan toplam üye sayıları, kadın üye sayıları ve kadın üyelerin toplam üyelere oranları görülmektedir. Tablo 2 incelendiğinde, Tekirdağ, Manisa, Bursa, Ankara, Antalya, Kırıkkale,

Kayseri, Samsun, Trabzon, Erzurum ve Şanlıurfa belediye meclislerinde kurulan plan ve bütçe komisyonlarında kadın üye bulunmadığı görülmektedir. Plan ve bütçe komisyonunda kadın üyelerin sayı ve oran bakımından en fazla bulunduğu belediye, Kastamonu Belediyesidir. Çalışma kapsamındaki belediyelerin plan ve bütçe komisyonlarında toplam 156 üye bulunmakta olup, bunların yalnızca 15'i kadındır. Plan ve bütçe komisyonlarındaki kadın üyelerin toplam üye sayısına oranı, %9,62 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 1. Belediye Meclislerinde Kadın Üye Sayı ve Oranları

		Meclis Üye Sayısı		
		Toplam	Kadın	Oran
TR10	İSTANBUL	312	52	16,67
TR21	TEKİRDAĞ	62	1	1,61
TR22	BALIKESİR	93	8	8,60
TR31	İZMİR	176	28	15,91
TR32	AYDIN	82	9	10,98
TR33	MANİSA	88	2	2,27
TR41	BURSA	102	10	9,80
TR42	KOCAELİ	81	14	17,28
TR51	ANKARA	148	13	8,78
TR52	KONYA	131	5	3,82
TR61	ANTALYA	107	6	5,61
TR62	ADANA	79	7	8,86
TR63	HATAY	87	5	5,75
TR71	KIRIKKALE	32	3	9,38
TR72	KAYSERİ	70	3	4,29
TR81	ZONGULDAK	32	2	6,25
TR82	KASTAMONU	32	6	18,75
TR83	SAMSUN	86	6	6,98
TR90	TRABZON	70	3	4,29
TRA1	ERZURUM	74	3	4,05
TRA2	AĞRI	32	5	15,63
TRB1	MALATYA	50	2	4,00
TRB2	VAN	-	-	-
TRC1	GAZİANTEP	53	6	11,32
TRC2	ŞANLIURFA	85	7	8,24
TRC3	MARDİN	-	-	-
TOPLAM		2.164	206	9,52

Tablo 2, imar/imar ve bayındırlık komisyonları açısından incelendiğinde ise; İstanbul, Tekirdağ, Aydın, Manisa, Kocaeli, Konya, Kayseri, Zonguldak, Trabzon, Ağrı ve Şanlıurfa olmak üzere 11 belediye meclisinden bu komisyonlara kadın üye seçilmediği görülmektedir. Geri kalan belediyelerde ise yalnızca birer kadın üye imar/imar ve bayındırlık komisyonlarına seçilebilmiştir. Çalışma kapsamındaki belediyelerin imar/imar ve bayındırlık komisyonlarında toplam 156 üye bulunmakta olup, bunların yalnızca 11'i, toplam üye sayısına oranla ise yalnızca %7,05'i kadındır.

Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Manisa, Kocaeli, Konya, Antalya, Adana, Samsun, Trabzon, Erzurum ve Malatya belediye meclislerinde kurulan çevre ve sağlık komisyonlarında kadın üye bulunmadığı, Tablo 2'den görülmektedir. Söz konusu komisyonlarda en yüksek oranda üye sayısı %33,33 ile İzmir Büyükşehir Belediyesinde bulunmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesinde, Çevre ve Sağlık Komisyonu adı altında tek bir komisyon kurulması yerine, "Çevre, Yenilenebilir Enerji ve İklim Değişikliği Komisyonu" ile "Sağlık ve Salgın Hastalıklar Komisyonu" isimleri ile sekizer üyeli iki ayrı komisyon kurulmuş olup, tabloda bu komisyonlardaki üye sayılarının toplamı "Çevre ve Sağlık" sütununda gösterilmiştir. Bu nedenle ilgili komisyonun üye sayısı 16 olarak görünmektedir. Çalışma kapsamındaki belediyelerin çevre ve sağlık komisyonlarında toplam 144 üye bulunmakta olup, bu üyelerin yalnızca 10'u, oransal olarak ise yalnızca %6,94'ü kadındır.

Büyükşehir belediye meclislerinde kurulması zorunlu olan bir başka komisyon olan eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonları, kadın üyelerin sayı ve oran bakımından en yüksek düzeyde yer aldığı komisyonlardır. Tablo 2'de görüldüğü üzere; Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Manisa, Adana, Samsun ve Erzurum haricindeki büyükşehir belediyelerinin tamamında kurulan eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonlarında kadın üye bulunmaktadır. Söz konusu komisyonlardaki kadın üye oranının en yüksek olduğu yer ise, %42,86 ile Kocaeli Büyükşehir Belediyesidir. Çevre ve sağlık komisyonuna benzer şekilde, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi bünyesinde

de eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonu adı altında tek bir komisyon kurulması yerine, sekizer üyeden oluşan "Gençlik ve Spor Komisyonu", "Eğitim Komisyonu" ile "Kültür ve Sanat Komisyonu" isimleri altında üç ayrı ihtisas komisyonu kurulmuştur. Aynı şekilde Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Meclisi bünyesinde de dokuzar üyeden oluşan "Kültür ve Eğitim Komisyonu" ile "Gençlik ve Spor Komisyonu" isimleri ile iki ayrı komisyon kurulmuştur. Aynı ayrı kurulan bu komisyonları üye sayıları toplamı, Tablo 2'de "Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor" sütunu altında gösterilmiştir. Söz konusu komisyonun çalışma kapsamındaki büyükşehir belediyeleri genelinde toplam üye sayısı 162 olup, bu üyelerin 22'si kadındır. Kadın üyelerin toplam üye sayısına oranı ise %13,58'dir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere, büyükşehir belediyelerinde kurulması zorunlu olan komisyonlardan biri olan ulaşım komisyonu, çalışma kapsamındaki belediyeler açısından en düşük sayı ve oranda kadın üyenin bulunduğu komisyonlardır. İstanbul, Antalya, Samsun ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Meclislerinde kurulan ulaşım komisyonlarında birer kadın üye yer alırken, geri kalan büyükşehir belediyelerinin hiçbirinde bu komisyona kadın üye seçilmemiştir. Çalışma kapsamındaki belediye meclislerinde kurulan ulaşım komisyonlarının toplam üye sayısı 135 olup, bunlardan yalnızca 4'ü kadındır. Kadın üyelerin toplam komisyon üye sayısına oranı ise %2,96'dır.

Tablo 2, toplam komisyon üyelikleri açısından incelendiğinde ise; Tekirdağ ve Manisa Büyükşehir Belediyelerinde kurulan hiçbir komisyonda kadın üye bulunmadığı görülmektedir. Belediye meclislerinde kurulması zorunlu olan komisyonlarda bulunan kadın üyelerin toplam üye sayısına oranının en yüksek olduğu belediye ise, %40 ile Kastamonu Belediyesidir. Çalışma kapsamındaki belediye meclislerinde kurulması zorunlu olan komisyonlarda toplam 753 üye bulunmakta olup, bunların yalnızca 62'si kadındır. Çalışma kapsamındaki tüm komisyonlarda yer alan kadın üyelerin toplam üye sayısına oranı ise, %8,23'tür.

Tablo 2. Komisyonlarda Kadın Üye Sayı ve Oranları

		Plan ve Bütçe Komisyonu			İmar/İmar ve Bayındırlık			Çevre ve Sağlık			Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor			Ulaşım			Toplam Komisyon Üyeleri		
		Toplam	Kadın	Oran	Toplam	Kadın	Oran	Toplam	Kadın	Oran	Toplam	Kadın	Oran	Toplam	Kadın	Oran	Toplam	Kadın	Oran
TR10	İstanbul	8	1	12,50	8	0	0,00	16	3	18,75	24	8	33,33	8	1	12,50	64	13	20,31
TR21	Tekirdağ	9	0	0,00	9	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	39	0	0,00
TR22	Balıkesir	7	1	14,29	7	1	14,29	7	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	35	2	5,71
TR31	İzmir	9	2	22,22	9	1	11,11	9	3	33,33	9	3	33,33	9	0	0,00	45	9	20,00
TR32	Aydın	7	1	14,29	7	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	35	1	2,86
TR33	Manisa	7	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	35	0	0,00
TR41	Bursa	7	0	0,00	7	1	14,29	7	1	14,29	7	1	14,29	7	0	0,00	35	3	8,57
TR42	Kocaeli	7	2	28,57	7	0	0,00	7	0	0,00	7	3	42,86	7	0	0,00	35	5	14,29
TR51	Ankara	9	0	0,00	9	1	11,11	9	1	11,11	9	1	11,11	9	0	0,00	45	3	6,67
TR52	Konya	5	1	20,00	5	0	0,00	5	0	0,00	5	1	20,00	5	0	0,00	25	2	8,00
TR61	Antalya	9	0	0,00	9	1	11,11	9	0	0,00	9	1	11,11	9	1	11,11	45	3	6,67
TR62	Adana	9	1	11,11	9	1	11,11	9	0	0,00	9	0	0,00	9	0	0,00	45	2	4,44
TR63	Hatay	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TR71	Kırkkale	5	0	0,00	5	1	20,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	1	10,00
TR72	Kayseri	8	0	0,00	8	0	0,00	8	1	12,50	8	1	12,50	8	0	0,00	40	2	5,00
TR81	Zonguldak	5	1	20,00	5	0	0,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	1	10,00
TR82	Kastamonu	5	3	60,00	5	1	20,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	4	40,00
TR83	Samsun	9	0	0,00	9	1	11,11	9	0	0,00	9	0	0,00	9	1	11,11	45	2	4,44
TR90	Trabzon	5	0	0,00	5	0	0,00	5	0	0,00	5	1	20,00	5	0	0,00	25	1	4,00
TRA1	Erzurum	7	0	0,00	7	1	14,29	7	0	0,00	7	0	0,00	7	0	0,00	35	1	2,86
TRA2	Ağrı	3	1	33,33	3	0	0,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	1	16,67
TRB1	Malatya	7	1	14,29	7	1	14,29	7	0	0,00	8	1	12,50	6	0	0,00	35	3	8,57
TRB2	Van	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TRC1	Gaziantep	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TRC2	Şanlıurfa	9	0	0,00	9	0	0,00	9	1	11,11	18	1	5,56	9	1	11,11	54	3	5,56
TRC3	Mardin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM		156	15	9,62	156	11	7,05	144	10	6,94	162	22	13,58	135	4	2,96	753	62	8,23

6. SONUÇ

Belediye meclislerinde kurulması öngörülen ve üyeleri belediye meclislerince, kendi üyeleri arasından seçilerek belirlenen, yapısal ve işlevsel açıdan yerel katılım ve temsilin en önemli birimlerinden biri olarak kabul edilen ihtisas komisyonları; kadınların yerel karar organlarındaki temsili ve yerel siyasi kararların alınmasındaki rolü bakımından da büyük bir öneme sahiptir. İhtisas komisyonlarında kadın üyelerin varlığı ve oranı, eksik temsil veya yokluk sendromu açısından önemli bir göstergedir. Kadın üyelerin ihtisas komisyonlarında bulunma düzeyleri, kadın meclis üyelerinin meclis kararları üzerindeki etki düzeyini belirlemektedir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, toplam nüfusa oranları neredeyse aynı olduğu halde, kadınların belediye meclislerinde aynı düzeyde temsil edilmediği görülmektedir. Nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların çalışma kapsamındaki belediye meclislerinin toplam üye sayısına oranı yalnızca %9,52'dir. Bu durum aynı şekilde ihtisas komisyonlarına da yansımakta, kurulan ihtisas komisyonlarındaki kadın üye oranı en fazla %13,58'e kadar çıkabilmektedir. Bu durum, yapılan düzenlemelere rağmen kadınların temsil ve kararlara katılım açısından olması gereken düzeye hala ulaşmadığını, belediye meclislerinde ve meclislerin kararları üzerinde etki sahibi olan ihtisas komisyonlarında erkek egemenliğinin devam ettiğini açıkça göstermektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen veriler, kadınların yerel meclislere eşit katılımını sağlayacak farklı strateji ve politikalara olan ihtiyacı bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bunun sağlanması, kadın adayların sayısının artırılması ile birlikte, seçilebilecekleri sıralardan aday gösterilmelerini de gerektirmektedir. Seçilebilecekleri sıralardan aday gösterilmedikleri sürece, aday listelerinde kadın kotalarının bulunması da anlamsız hale gelmektedir. Bu nedenle tek başına cinsiyet kotalarının uygulanması yerine; kadın adayların güçlendirilmeleri ve erkek adaylar ile eşit şartlarda yarışabilir hale gelmeleri gerekmektedir. Eşit şartlarda bir yarış ise; eğitim düzeyi, ekonomik bağımsızlık, kariyer olanakları gibi koşullara bağlıdır. Bu bağlamda; kadınların eğitim

düzeylerinin yükselmesi, ekonomik bağımsızlıklarını sağlayabilmeleri ve bunun için de erkekler ile eşit düzeyde kariyer olanaklarına sahip olmaları gerekmektedir. Tüm bunların sağlanması ise, toplumsal cinsiyet algılarının değişimine, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Aksi takdirde, kadın üyeler yalnızca meclislerin vitrinlerinde yer almaya devam edecek, yerel kararlar büyük oranda erkeklerin tercihleriyle şekillenecek ve kadınların temsil krizi derinleşerek devam edecektir.

KAYNAKÇA

AKSU, H. & KURTULUŞ, H. (2011). "Yerel Temsil ve Katılım Açısından Sivas Belediye Meclisi", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 470, ss. 113-132.

ARIKBOĞA, E. (2019). "Belediye Meclislerinde Kadın Üyeler: 2014 Yerel Seçimlerinde Yükselişin ve Değişimin İzini Sürmek", *Aksaray Ü. İİBF Dergisi* 11(1), ss. 21-34.

AZAKLI, S. & ÖZGÜR, H. (2005). "Belediye Organları ve Organlar Arası İlişkiler: Başkan, Meclis ve Encümen", *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar -I: Reform*, Editörler: Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik, ss. 297-319.

ÇELİK, A. & ULUÇ, A. V. (2009). "Yerel Siyasette Temsil Üzerine Bir Çalışma: Şanlıurfa Örneği", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:41, ss.215-231.

BULUT, Y. & TANIYICI, Ş. (2008). "Türkiye'de Belediye Meclis Üyelerinin Temsil Ediciliği: Erzincan Örneği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, ss.171-194.

<https://ailevecalisma.gov.tr/media/6314/toplumsal-cinsiyet-e%C5%9Fitli%C4%9Fi-ulusal-eylem-plan%C4%B1-2008-2013.pdf>, (11.12.2020).

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-planlari-2018-2023/>, (11.12.2020).

https://www.ccre.org/img/uploads/piecesjointe/file-name/charte_egalite_tr.pdf, (11.12.2020).

https://www.tbmm.gov.tr/komision/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf, (11.12.2020).

<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/gender-equality.html>, (11.12.2020).

<https://www.ysk.gov.tr/tr/haber/mahalli-i-CC%->

87dareler-genel-secimleri--kesin-secim-sonuclari/78052, (11.12.2020).

KAŞIKIRIK, A., DOKUZCAN, H., AKPINAR, İ.E. & KARAOĞLU, N. (2020). *2019 Yerel Seçimlerine Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Bakmak. Kader Yayınları, İstanbul.*

KÖKEN, E. (2016). "Büyükşehir Belediye Meclisi", *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 65 (4), ss. 3511-3528.

OKTAY, TARKAN (2013). *Yerel Siyaset Bağlamında Belediye Meclis Komisyonları: Marmara Bölgesi Örneği*. T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını: 2013.

ŞAKACI, B. K. (2009). "Yerel Yönetim Seçim Sistemi ve Öneriler Yöntemi", (Ed.) K. Görmez, M. Ökmen, *Yerel Yönetimlerin Güncel Sorunları: Küresel, Bölgesel ve Yerel Perspektifler*, Beta, İstanbul.

TÜRELİ, N. & ÇAĞLAR N. (2010). "Yerel Yönetimde Kadın Temsili - Isparta İli Örneği", *SDÜ Vizyoner Dergisi*, C.2(1) s.16-40.

ULUSOY, A. & AKDEMİR, T. (2010). *Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye, Seçkin Yayıncılık, Ankara.*

YILDIRIM, U., ÖNER, Ş., AKSU, H. VE TATLI, S. M. (2011). "Yerel Temsil ve Katılım Bağlamında Belediye Meclisleri: Kahramanmaraş ve Sivas Örnekleri", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8(15) ss. 507 – 530.

5216 Sayılı "Büyükşehir Belediye Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>, (03.12.2020).

5393 Sayılı Belediye Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, (03.12.2020).

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Dış ticaret ile küreselleşme ilişkisinin Türkiye'nin dış ticareti ve KOF küreselleşme indeksleri çerçevesinde analizi

Analysis of the relationship between foreign trade and globalization within the framework of Turkey's foreign trade and KOF globalization indexes

Çetin Polat

Kadir Özgür Peker

1 Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Türkiye, e-mail: cetinp@anadolu.edu.tr
2 Doç. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Fen Fakültesi, Türkiye, e-mail: opeker@eskisehir.edu.tr

Öz

Nüfus artışı ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ihtiyaçlar sürekli artmakta ve çeşitlenmektedir. Bu ihtiyaçları karşılamak üzere ulusal kaynakları yeterli olmayan ülkeler yabancı kaynaklara yönelerek ithalat yapmaktadırlar. Bununla birlikte ülkeler büyüme ve kalkınmalarını sağlamak ve ülke refahını artırmak için ihracat da yapmaktadırlar. Hatta bu üretimlerini doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla farklı ülke sınırları içerisinde gerçekleştirerek daha uygun koşullarda üretim ve satış yapabilmektedirler. Tüm bu faaliyetler teknolojik gelişmelerinde etkisiyle her geçen zaman ekonomik, politik, sosyal ve kültürel olarak ülkeleri birbirine yaklaştırmaktadır. Bu süreç aslında çeşitli yaklaşımlarla farklı şekillerde tanımlanan küreselleşmeyi ifade etmektedir. Dış ticaret, küreselleşmenin gelişmesine ve yaygınlaşmasına önemli katkılar sağlarken, küreselleşme de dış ticaretin daha kolay ve etkin bir şekilde işlemesine katkı sağlamıştır. Kısacası dış ticaret ve küreselleşme bir etkileşim içinde birbirlerinin gelişmelerine katkı sağlamaktadırlar. Bu çalışmada da bu etkileşim, Türkiye'nin dış ticaret ve KOF Küreselleşme İndeksi değerleri kullanılarak analiz edilmiş ve "Basit ve Çoklu Korelasyon" ile "Basit Doğrusal ve İkili Polinomiyal Regresyon" analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda küreselleşme ile dış ticaret arasında yüksek ve önemli düzeyde bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dış Ticaret, Küreselleşme, KOF Küreselleşme İndeksi, Polinomiyal Regresyon

Citation/Atf: POLAT, Ç. & PEKER, Ö., K., (2022). Dış ticaret ile küreselleşme ilişkisinin Türkiye'nin dış ticareti ve KOF küreselleşme indeksleri çerçevesinde analizi. *Journal of Original Studies*. 3(1), 11-30, DOI: 10.47243/jos.3.1.02

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Çetin Polat
E-mail: cetinp@anadolu.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atif 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

The needs are constantly increasing and diversifying depend on the population growth and technological developments. Countries whose national resources are insufficient to meet these needs import by turning to foreign resources. In addition, countries also export to ensure their growth and development and to increase the welfare of the country. In fact, they are able to produce and sell under more favorable conditions by realizing their production in different countries through direct foreign capital investments. All these activities bring countries closer together economically, politically, socially and culturally with the effect of their technological developments. This process actually refers to globalization defined differently with various approaches. Foreign trade has contributed significantly to the development and spread of globalization, and at the same time, globalization has also contributed to foreign trade to operate more easily and effectively. In short, foreign trade and globalization contribute to each other's development in an interaction. This interaction in this study were analyzed using Turkey's foreign trade and the KOF Index of Globalization values, and "Simple and Multiple Correlation" and "Simple Linear and Binary Polynomial Regression" analyzes were performed. As a result of the analysis, it was determined that there is a significant and high interaction between globalization and foreign trade.

Keywords: Foreign Trade, Globalization, KOF Globalization Index, Polynomial Regression

1. GİRİŞ

Firmalar ürettikleri mal ve hizmetleri kendi ülkesinin yanı sıra dış ticaret aracılığıyla uluslararası da satarak, kâr elde etme ve kârını maksimumlaştırma temel amacını gerçekleştirme çabası içerisindeyler. Benzer çaba içindeki firmaların sayısı sürekli artarken, bu artış hem ulusal hem de uluslararası rekabetin artmasına sebep olmaktadır.

Uluslararası alandaki güçlü rekabet ortamında dış ticaret yapan firmalar, maliyeti azaltmak, verimliliği artırmak ve satışları kolaylaştırmak ve artırmak amacıyla üretimlerini hedef kitlenin bulunduğu ülkelerde gerçekleştirme yoluna da gidebilmektedirler. Özellikle büyük uluslararası nitelikli şirketler organizasyon ve finansal yapılarının sağladığı avantajla "doğrudan yabancı yatırım" olarak isimlendirilen yatırım faaliyetlerinde bulunarak, üretimlerini mal ve hizmetleri satacağı ülkede gerçekleştirme yoluna gitmektedirler. Böylece sadece organizasyon ve finansal güçlerini kullanarak ülkelerin kendi kaynaklarıyla üretim gerçekleştirmekte ve o ülke vatandaşlarına satarak büyük gelir ve kârlar elde edebilmektedirler.

Anlaşıldığı üzere sebep ve sonuç ilişkisi içerisinde üretim ve tüketim faaliyetleri, dış ticaret, uluslararası doğrudan yatırımlar arasında sıkı

bir bağ söz konusudur. İnsanlığın varoluşundan bu yana her geçen zaman artan ve çeşitlenen üretim ve tüketim faaliyetleri sadece bu boyutta kalmamıştır. Bu süreçte uluslararası ekonomik faaliyetlerin de devreye girmesiyle ülkeler, ekonomik, politik, sosyolojik ve kültürel olarak da birbirlerini etkilemişlerdir. Ticari faaliyetler aracılığıyla ülkelerin kültür ve ideolojileri isteyerek ya da bilmeyerek yayılmıştır. Bu oluşumlar "küreselleşme" kavramını insan hayatına sokmuştur.

Bu çalışmada KOF küreselleşme İndeksleri ve Türkiye'nin dış ticaret verileri çerçevesinde, küreselleşme ve dış ticaret arasındaki etkileşim belirlenmeye çalışılacaktır.

2. DIŞ TİCARET VE KÜRESELLEŞME

Tarihte medeniyetler diğer medeniyetlerle etkileşim içinde olmuşlardır. Nüfuslarındaki artışın kaynak arayışına ittiği toplumlar, diğer medeniyetlerle karşı karşıya gelmişlerdir. Bu süreçte yaşanan çatışmalar ve iş birlikleri toplumların ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel olarak birbirlerini tanımalarını sağlamıştır. Başlangıçta birbirlerine yakın coğrafyalardaki medeniyetler birbirleriyle etkileşim halindeyken, ilerleyen süreçte ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle uzak coğrafyadaki medeniyetler de birbirlerini etkiler hale gelmişlerdir. Hayatın her alanını etkileyen

(sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik) ve hayatın her alanında ülkeleri birbirine yaklaştıran bu süreç “küreselleşme” olarak adlandırılmaktadır.

Geçmişte Uzakdoğu, Afrika ve Avrupa’yı ticari olarak birbirine bağlayan “İpek Yolu” ve “Baharat Yolu” ile başlayan medeniyetler arası etkileşim Coğrafi Keşiflerle daha da artmıştır. Her ne kadar bu koridorlar ticari amaçla oluşturulmuş olsa da medeniyetler arasında yaşam ve kültürün taşınmasına da aracılık etmiştir. Günümüze gelindiğinde birçok devletin, geçmişinde topraklarında var olmuş medeniyetlerin yaşantılarının izlerini taşıdığı, bilimsel çalışmalarda ve basında sıkça ele alınmakta ve paylaşılmaktadır.

Daha önceki zamanlarda küçük çapta yaşansa da Tablo 1’de özetlenen ve endüstrileşme süreci ile paralel ilerleyen küreselleşme süreci, “Sanayi Devrimi” olarak ifade edilen 18’inci yüzyılın sonuna doğru buharlı makinelerin sanayide yerini almaya başlamasıyla dünyayı etkilemeye başlamıştır. Ulaşım ve taşımacılığı kolaylaştıran Sanayi Devrimi, Küreselleşmenin ve Küreselleşme 1.0 sürecinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Buharla çalışan denizyolu ve demiryolu araçlarının hayata dahil olması özellikle İngiltere’nin ticaret hacmini ve dünyadaki hegemonyasını artırırken, 100 yıla yakın bir dönemi kapsayan Küreselleşme 1.0 sürecinde dünya ticaret hacmi de önemli düzeyde artmıştır.

Tablo 1’den de görüleceği gibi artık günümüzde Endüstri 4.0 yaşanırken, buna paralel olarak küreselleşme sürecinde de Küreselleşme 4.0 yaşanmaktadır. Farklı ülkelere bilim adamları, uluslararası toplumun çeşitli alanlarda bilimsel ve teknolojik atılımlar dönemine girdiği tezini savunurken, gelecek küreselleşme dönemini de “teknolojileşme” olarak adlandırmışlardır. Bu dönemde Küreselleşme 4.0’ın temel özellikleri olarak yenilik /yenilikçilik ve süper teknoloji sayılmaktadır. Küreselleşmenin ana itici gücünün uluslararası şirketler olduğuna dikkat etmek önemlidir. Dijital ekonomide, yabancı yatırımı çeken ülkelerin rekabet avantajları değişmekte ve şirketler daha çok kalifiye personel ve ucuz enerjiye yönelmektedir. Sonuç olarak, günümüzde doğrudan yabancı yatırımlar şeklindeki sermaye ihracatı ile uluslararası ticari faaliyetlerden, sözleşme şartlarına dayalı faaliyetlere

doğru kademeli bir geçiş yaşanmaktadır. Bütün bunlar küreselleşme süreçlerinin mevcut aşamasının özelliklerini tanımlamaktadır. (Efremov and Vladimirova, 2019:34-35)

Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak üretim sistemlerindeki gelişmeler üretim artışına ve üretilen ürünlerin pazarlanması için yeni pazar arayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve dış ticaret her geçen zaman artmıştır. Ticaretteki bu gelişme ülkeleri sadece ekonomik olarak değil sosyal, politik ve kültürel olarak da birbirlerine yakınlaştırmıştır. II. Dünya Savaşından sonra yapılandırılan yeni dünya düzeninin en önemli itici gücü uluslararası ticaret olmuştur. Belirlenen gelişme ve kalkınma tedbirleri içerisinde en başta “dış ticaretin önündeki engellerin tamamen kaldırılarak serbestleştirilmesi” temel hedeflerden olmuştur. Dünya ekonomisindeki bu çabalar, teknolojinin de katkılarıyla ülkeleri birbirine iyice yaklaştırmıştır.

Ülkeler ulusal olanaklarıyla üretmesi mümkün olmayan ya da yetersiz düzeyde üretebildiği mal ve hizmetleri dış ticaret aracılığıyla, yeterli miktarda, daha kaliteli ve daha ucuza elde edebilmektedirler. Ayrıca ülkeler ihracat amaçlı daha fazla mal ve hizmet üretebilmekte ve bu da ülkedeki istihdam ve gelirleri artırırken, ülkenin kalkınarak daha üst yaşam seviyelerine ulaşmalarını hızlandırmakta ve kolaylaştırmaktadır. Firmalar uluslararası piyasalardan daha kaliteli, daha ucuza ve yeterli miktarda girdi temin edebilmekte ve bu da firmaların üretim maliyetlerini düşürürken hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda rekabet avantajı yaratabilmektedir. Ancak, dış ticaret sürecinin doğru yönetilememesi ülkenin dış açık sorunu ile karşı karşıya kalmasına neden olabilecek ve ithalatın ihracatı aşmasıyla ilerleyen süreçte döviz darboğazlarının yaşanması sorunu ortaya çıkabilecektir. Bu durum ülkenin milli parasının değer kaybetmesine ve ithalatın pahalılaşmasına neden olabilecektir. Belki dış ticaret açığının kapanması anlamında bu gelişme olumlu bir etki yaratabilecektir, ancak ithal girdi kullanan sektörler için maliyetlerin yükselmesi ürün fiyatlarının artmasına ve enflasyona neden olabilecektir.

Tablo 1. Küreselleşme Süreci

Küreselleşme 1.0 Öncesi		İnsanlığın varoluşundan, Küreselleşme sürecinde milat olarak kabul edilen Coğrafi Keşiflere kadar ülkelerin diğer ülkelerle ilişkilerini coğrafik yakınlıkları belirlemiştir. Ancak, milattan önceki tarihlere dayanan ve uzak doğuyu Avrupa'ya bağlayan İpek Yolu ve Baharat Yolu, birbirine çok uzak olan onlarca ülkenin ilişki kurmasını sağlayarak bir anlamda Coğrafi Keşiflere kadar küreselleşmenin o dönemdeki temsilcileri olmuşlardır. 15'inci yüzyılda Avrupalı denizcilerin Amerika'yı keşfetmeleri, Orta ve Uzak Doğuya yeni ulaşım yolları bulmaları, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, ülkeleri sadece ticari olarak değil bilimsel, sosyal ve kültürel olarak da birbirlerine yaklaştırmıştır. Yani gemiler, yük arabaları ve yük hayvanları, ticari malların yanı sıra kültür ve yaşam tarzı da taşımıştır.
Küreselleşme 1.0 18.YY Sonu – 1914	Başlangıç	Sanayi Devrimi
	Kazanımlar	Tüm sektörlerde makineleşme başlamış ve başta ulaşım ve taşıma olmak üzere üretim ve ticaret kolaylaşmıştır. Telgraf yaygınlaşmış ve iletişim kolaylaşmış ve hızlanmıştır. Üretim ve ticaret hacmi artmıştır. Dünyada fiyatlar dengelenmeye başlamıştır.
Küreselleşme 2.0 1945 – 1980'li Yıllar	Başlangıç	II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın yeniden yapılandırılması, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulması, Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşmasıyla (GATT) uluslararası ticareti yapılandırma çabaları, elektriğin üretim hayatındaki yerinin artması, bant üretim sistemine geçilmesi
	Kazanımlar	Dünyada büyük savaşlar son bulmuştur. Elektrik ve elektronik sistemler üretim hayatına dahil olmuş ve bant üretim sistemi sanayide yerini almıştır. Mikro işlemcilerin ortaya çıkarılmasıyla bilgisayar teknolojileri de önemli gelişmeler yaşamıştır. Yoğun kitlesel üretimin sağladığı düşük maliyetli üretim artışı ve buna paralel olarak ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler dünya üretiminin ve ticaret hacminin katlanarak artmasına neden olmuştur. Havacılık sektöründe önemi gelişmeler sağlanmış ve uzay çalışmaları hız kazanmıştır. 1980'lerde 3D yazıcılar ortaya çıkmış ve bu da özellikle beyaz eşya ve otomotiv sektörünün gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.
Küreselleşme 3.0 1990'lı – 2010'lu yıllar	Başlangıç	SSCB'nin ve Doğu Bloku'nun dağılması, Berlin Duvarı'nın yıkılması
	Kazanımlar	Soğuk savaş dönemi son bulmuştur. Doğu Bloku ülkeleri ekonomik sistemlerini değiştirmiş ve piyasa ekonomisine geçmeye başlamıştır. Bu dünyada ticaretin artmasına neden olmuştur. Doğrudan sermaye yatırımlarından artış olmuştur. Özellikle Çin'in kabul etmiş olduğu yabancı sermaye yatırımları ile dünya ticaretindeki payı büyük bir hızla artmıştır. E – ticaret ticari hayata dahil olmuş ve ağırlığını artırmıştır. Yazılım sistemleri ve internet tabanlı uygulamalardaki gelişmeler iletişimi ve ticareti kolaylaştırmıştır. Ülkeler arasındaki etkileşim artmıştır.
Küreselleşme 4.0 (Günümüz)	Başlangıç	Covit 19 Salgını, 5G teknolojisinin kullanılmaya başlaması, smart sistemlerin ve yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşması
	Kazanımlar	Dünya Küreselleşme 4.0 sürecine yeni girmiştir. Covid 19 Salgınının çok kısa bir zamanda tüm dünyayı etkisi altına alması küreselleşmenin ulaştığı boyutu ortaya koymaktadır. 4G teknolojisinden 10 kat daha hızlı bir bilgi akışını sağlama kapasitesine sahip 5G teknolojisinin uygulamalarının görülmeye başlanması, bilginin büyümesinin kümülatif yapısını ortaya koymaktadır. Robotik sistemlerin, yapay zekâ uygulamalarının ve insansız teknolojilerin hayatın her alanına girmiş olması hayatta yapılabileceklerin sınırını hayal gücüne endekslemiştir. Üretimde verimliliğin artması, dünya kaynaklarının etkin kullanımı, çevrenin korunması ve yaşam standartlarının artması açısından çok önemli katkılarının olacağı tartışılmazdır.

Kaynak: A brief history of globalization (URL – 1)

Önemli ve temel makro ekonomik sorunlardan olan dış açık sorunu ülkenin diğer makro ekonomik değişkenleri üzerinde de (fiyat istikrarı, istihdam, büyüme) olumsuz etkilere sebep olabilecektir. (Polat ve Peker, 2016: 27)

Günümüz dünya ekonomisinde dış ticaret yapmayan bir ülke ekonomisi yoktur. Ülkelerin gerek ülke ve gerekse dünya kaynaklarının etkin kullanımı anlamında ithalat ve ihracat yapımları gerekli bir ekonomik faaliyettir. Dış ticaret sayesinde insanlar daha ucuza, daha kaliteli ve yeterli miktarda mal ve hizmet tüketme imkanına ulaşırken, ülkelerin refahları da artmaktadır.

Dış ticaret ve uluslararası sermaye hareketlerinin desteklediği ve bugün artık limitlerine yaklaşan küreselleşmenin etkileriyle herhangi bir ülkede yaşanan kriz ya da sorun çok çabuk ve etkili bir şekilde diğer ülkeleri de etkiler hale gelmiştir. 2008 Finansal Krizinin ve 2019 yılında Covid – 19 hastalığının çok kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına alması, küreselleşmenin boyutlarını ortaya koyma açısından en yakın örneklerdir.

2.1. Dış Ticaret ve Küreselleşme İlişkisine Kuramsal Yaklaşım

Küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasının en önemli sebebi ticarettir. Ülkelerin daha iyi yaşam olanaklarına ulaşmada öncelikli hedefi, kalkınmayı destekleyecek gelir düzeyine ulaşmaktır. Bunun içinde daha çok üretmek ve bu üretimi satarak gelire dönüştürmek gereklidir. Dolayısıyla daha çok üretmek için daha çok, daha kaliteli ve daha ucuz kaynağa ve üretilenleri de satmak için yeni pazarlara ihtiyaç vardır. Ancak ülkelerin kaynakları daha çok üretimi gerçekleştirme açısından yetersiz kalabilir ya da ürettiklerini satmak için ulusal sınırlar içerisinde yeterli talep bulamayabilir. Bu durumda yapılması gereken yabancı kaynaklara ve pazarlara ulaşmak olacaktır.

Daha çok üretme, daha çok satma ve güçlü ülke olma çabaları içinde Rönesans sonrası Avrupa'sında başta İngiltere, Fransa ve İspanya olmak üzere Avrupa ülkeleri arasında büyük bir rekabet yaşanmaya başlamıştır. Denizcilikte yaşanan gelişmelerin desteklediği ve 15. ve 16. yüzyıllarda yayılan ve etkilerini günümüze kadar taşıyan sömürgeci yaklaşımın coğrafi keşifler

uluslararası ticaretin artmasına neden olurken, yeni kıta Amerika, Afrika, Asya ve Avustralya kıtalarının doğal zenginliklerinin sömürgeci Avrupa ülkeleri tarafından kullanılmasına yol açmıştır. Sömürgeci ülkeler arasındaki daha güçlü ve büyük ülke olma rekabetinin yol açtığı coğrafi keşifler ve sömürgecilik akımının küreselleşme sürecine önemli düzeyde katkısı olmuştur. (Uygur ve Uygur, 2013:274, 275, 281) Bu dönemle birlikte teknolojiye yaşanan gelişmeler ulaşım ve iletişimi kolaylaştırırken hem kaynaklara erişim hem de üretimin pazarlanması açısından avantajlar sağlamıştır. Böylece ülkeler teknolojik gelişmelerin de katkısıyla daha fazla üretme ve ürettiğini de satabilme açısından, ulusal ve uluslararası düzeyde, her geçen zaman daha hızlı ve kolay süreçler yaşamaya başlamışlardır.

Maiga, Hu, Mekongcho ve Coulibaly (2018), çalışmalarında ekonomik küreselleşme, doğrudan yatırımlar ve ihracat arasındaki nedenselliğin varlığını ve doğasını belirlemek üzere Panel Granger Nedensellik Testi gerçekleştirmişler ve yanı sıra PVAR varyans ayrışmasını ve panel etki – tepki fonksiyonunu test etmişler ve ekonomik küreselleşmenin ihracatı pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Çalışmalarında Arama Sonuçları ECOWAS (Economic Community of West African States) ülkelerinin ihracatı teşvik etmeye yönelik tedbirlerden daha çok dış ticareti engelleyici önlemlerin sebep olduğu maliyetleri azaltan tedbirlerin uygulanmasının daha etkili olacağı önerisinde bulunmuşlardır. Arribas, Perez ve Tortosa – Ausina (2009), küreselleşmenin ölçülmesi amacıyla bir standart belirlemek üzere analize dahil edilen 59 ülke ve dünya ekonomisi için açıklık, bağımlılık ve bütünleşme kriterleri bazında birtakım göstergeler belirlemeye çalışmışlardır. 1967-2004 döneminde ülkelerin ticaret verilerini kullanmışlar ve ticari bütünleşmenin geleneksel göstergelerin işaret ettiğinden daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak bu bütünleşmenin küçük Avrupa ve Güney Asya ülkelerinde daha yüksek olduğu, büyük ekonomilerde ise biraz daha düşük seviyede kaldığı ve bazı büyük ekonomilerdeki düşük dereceli açıklık düzeyinin küreselleşmenin ilerlemesini tehlikeye soktuğu saptanmıştır. Surugiu ve Surugiu (2015) yaptıkları çalışmada yıllar içinde ticaretin artmasının küreselleşmenin bir sonucu olduğu

nu, ülkelerin gelişmesinde uluslararası ticaretin önemli bir payının olduğunu ve küreselleşmenin firmalar tarafından göz ardı edilemeyeceğini vurgulamışlardır. Uluslararası ticarete yönelik engellerin azaltılması ve prosedürlerin basitleştirilmesinin ticareti artırırken ülkelerin üretim ve tüketim anlamında birbirlerine yaklaştıklarını söylemişlerdir. Shittu, Yusuf, El Houssein ve Hassan (2020), yapmış oldukları çalışmada küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelere dünya ticaretinden daha büyük pay verdiğini ve böylece ekonomik potansiyellerini maksimumlaştırma anlamında avantaj sağladığını, dış ticaret engellerinin kaldırılmasının bu ülkelerin dünyaya entegrasyonuna yardımcı olduğunu ve küresel dünyadan kendilerini izole eden devletlerin teknolojik gelişmelere ulaşmada sorunlar yaşadığını ve büyümelerine sağlamada çok önemli fırsatları kaçırdıklarını söylemişlerdir. Ayrıca küreselleşmenin yatırım ve ticaret üzerindeki engelleri kaldırarak sanayileşmeyi artırdığını belirtmişlerdir. Savrul ve İncekara (2015) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (KEİ) üye ülkelerin ticaret verilerini kullanarak gerçekleştirmiş oldukları panel veri analizi sonucunda küreselleşmenin uluslararası ticaret üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu ve küreselleşme sürecinin KEİ üye ülkelerindeki ticaretin serbestleştirilmesine de olumlu katkı sağladığını belirlemişlerdir. Alhannahtah (2016) Batı Asya ülkeleri üzerinde yaptığı değerlendirmede, Batı Asya ülkelerinin küreselleşme açısından farklılık gösterdiği, uluslararası petrol şirketlerinin faaliyette bulunduğu Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi petrol zengini ülkelerin daha küreselleşmiş oldukları ve bunda da ekonomilerinin farklı oranlarda uluslararası ticarete dahil olmaları ile açıklanabileceği sonucuna ulaşmıştır. Chen ve Intal (2017) ASEAN ve Doğu Asya ülkeleri üzerinde yapmış oldukları analizde, bölgedeki ticari açıklığın küresel ticarete karşılaştırmalı üstünlük yarattığını ve böylece bölge ülkelerinin AB ve ABD pazarlarına ulaşmada avantaj ve rekabet üstünlüğü sağladığını ve bunun sonucunda 2000'lerin başından bu yana da ihracatta önemli bir büyüme sağlandığını söylemişlerdir. Bölge ülkelerinin tarifeleri sıfırlaması sonucunda yeni bölgesel ve küresel ticaret ağlarının oluştuğunu ve bölgedeki ticaretin artmasında teknolojiye bağlı gelişmelerin de önemli payının olduğunu söylemişlerdir. Dola-

yısıyla bölgenin dünyaya entegrasyonunda ve küreselleşmesinde ticaretin önemli bir payının olduğunu söylemişlerdir. Dima (2016) Romanya'daki küreselleşme, ticari açıklık ve doğrudan yabancı yatırımların etkileşimini analiz etmiş ve bu üç parametre arasında bir pozitif ve doğrulanmış bağıntı olduğunu tespit etmiştir. Dima, ticari açıklık parametresi için ihracat ve ithalat toplamının GSYH içindeki payını esas almış ve analizinde ticari açıklığın küreselleşmeyi pozitif yönde etkilediğini ve küreselleşme sürecinin de ithalat ve ihracat faaliyetlerini canlandırdığını söylemiştir. Çütücü (2017) 1970 – 2016 dönemi için küreselleşme ve dış ticaret ilişkisinin Türkiye perspektifinde analiz etmiştir. Bu çalışmada ihracat ile küreselleşme arasında doğrusal ve doğrusal olmayan uzun vadeli bir ilişki olduğu, ancak küreselleşme ile ithalat arasında uzun vadeli bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, küreselleşmenin ihracat üzerinde etkili olduğu ve cari açık sorununun çözümüne yönelik olarak dışa açıklığı ve ihracatı geliştirmek üzere daha etkin politikaların oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır. Metin ve Akcan (2017) yapmış oldukları çalışmalarında ekonomik ve politik küreselleşmenin dış ticarete yol açtığı, ancak sosyal küreselleşme ile dış ticaret arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Akbulut Yıldız ve Tosun (2019) çalışmalarında BRICS (Çin, Rusya, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika) ülkelerinin küreselleşme performanslarının dış ticaret üzerindeki etkisi araştırmışlardır. 1990 – 2015 dönemini kapsayan çalışmada analiz sonucunda küreselleşmenin ticaret hacmi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada, BRICS ülkelerinin uluslararası pazarlara entegre olma çabalarının dış ticaretlerinin gelişmesine katkı sağladığı ve bu ülkelerin küreselleşme süreçlerinin, birçok gelişmiş ülkenin uluslararası piyasalardaki ağırlıklarının azaltacağına işaret ettiği vurgulanmıştır. Huh ve Park (2019) 150 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, yeni bir bileşik küreselleşme endeksi geliştirmek ve bu endeksi küreselleşmenin ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği üzerindeki olası etkilerini ampirik olarak değerlendirmeye çalışmışlardır. Çalışmada küreselleşmenin ekonomik büyümeyi teşvik etmesine rağmen, gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirebileceği sonucu-

na ulaşmışlar, bununla birlikte ülkelerin çok taraflı ticaretten faydalanmak için bölgesel entegrasyon arayışı içinde olduklarını belirtmişlerdir.

Dış ticaret ve küreselleşme arasındaki ilişkiyle ilgili değerlendirmelerde bulunan çalışmalarda küreselleşme ve dış ticaret arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dış ticaretin küreselleşmenin yoğunlaşmasında önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Çalışmanın devamında farklı bir yaklaşımla dış ticaretle küreselleşme arasındaki ilişkinin yönü ve etki düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. DIŞ TİCARET VE KÜRESELLEŞME ANALİZİ

Yukarıda birkaç örneğine değinilen, “küreselleşme” ve “dış ticaret” ilişkisiyle ilgili farklı bakış açılarıyla ve farklı yöntemlerle yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada da küreselleşme ve dış ticaret ilişkisi farklı bir bakış açısıyla, farklı bir yöntemle ve Türkiye örneğinde ele alınmıştır. Küreselleşme ve dış ticaret arasındaki ilişki, Türkiye için belirlenen KOF Küreselleşme İndeksi verileri ile Türkiye'nin dış ticareti değerleri analize dahil edilerek tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 2. KOF Küreselleşme İndekslerinin Kapsamı

Küreselleşme İndeksi (Fiili)	Ağırlık	Küreselleşme İndeksi (Teknik)	Ağırlık
Ekonomik Küreselleşme	33,3	Ekonomik Küreselleşme	33,3
Ticari Küreselleşme	50,0	Ticari Küreselleşme	50,0
Mal Ticareti	38,8	Ticari Düzenlemeler	26,8
Hizmet Ticareti	44,7	Ticari Vergiler	24,4
Ticaret Ortağı Çeşitliliği	16,5	Tarifeler	25,6
		Ticari Anlaşmalar	23,2
Finansal Küreselleşme	50,0	Finansal Küreselleşme	50,0
Doğrudan Yabancı Yatırım	26,7	Yatırım Engelleri	33,3
Portföy Yatırımı	16,5	Sermaye Hesabı Şeffaflığı	38,5
Uluslararası Borç	27,6	Uluslararası Yatırım Sözleşmeleri	28,2
Uluslararası Rezervler	2,1		
Uluslararası Gelir Ödemeleri	27,1		
Sosyal Küreselleşme	33,3	Sosyal Küreselleşme	33,3
Kişilerarası Küreselleşme	33,3	Kişilerarası Küreselleşme	33,3
Uluslararası Ses Trafikliği	20,8	Telefon Aboneliği	39,9
Transferler	21,9	Seyahat Özgürlüğü	32,7
Dış Turizm	21,0	Uluslararası Hava Limanları	27,4
Uluslararası Öğrenciler	19,1		
Göç	17,2		
Bilgi Küreselleşmesi	33,3	Bilgi Küreselleşmesi	33,3
Kullanılan İnternet Bant Genişliği	37,2	Televizyon Erişimi	36,8
Uluslararası Patentler	28,3	İnternet Girişi	42,6
Yüksek Teknoloji İhracatı	34,5	Basın Özgürlüğü	20,6
Kültürel Küreselleşme	33,3	Kültürel Küreselleşme	33,3
Kültürel Eşya Ticareti	28,1	Cinsiyet Paritesi	24,7
Kişisel Hizmetlerde Ticaret	24,6	Beşerî Sermaye	41,4
Uluslararası Markalar	9,7	Kişisel Özgürlükler	33,9
McDonald's Restoran	21,6		
IKEA Mağazaları	16,0		
Politik Küreselleşme	33,3	Politik Küreselleşme	33,3
Büyükelçilikler	36,5	Uluslararası Kuruluşlar	36,2
BM'in Barış Görevi	25,7	Uluslararası Anlaşmalar	33,4
Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları	37,8	Antlaşma Ortağı Çeşitliliği	30,4

Kaynak: (Gygli and others, 2019: 545), (Polat ve Peker, 2020: 3997 – 3998).

KOF (Konjunkturforschungsstelle) İsviçre Ekonomi Enstitüsü'nün her yıl yayınladığı KOF Küreselleşme İndeksleri, küreselleşmenin gelişimini ortaya koyan önemli bir istatistiksel çalışmadır. Tablo 2'de özetlenen İndeks 43 farklı parametre göz önünde bulundurularak, ekonomik, politik ve sosyal olmak üzere 3 ana başlık altında, finansal, ticari, kişilerarası, bilgi ve kültürel küreselleşme olmak üzere 5 alt ayırmadan oluşturulmaktadır. İsviçre Ekonomi Enstitüsü'nün bu çalışmasında KOF Küreselleşme Endeksi, 1970 yılından bu yana Dünya Bankası'nın yapmış olduğu ülke ve bölge sınıflamasına göre 203 ülke ve bölge için yıllık olarak belirlenmektedir. (Gygli and others, 2019: 558) Analizde 1970 – 2018 yılları arası KOF Küreselleşme İndeksi değerleri ile aynı dönem için T.C. Merkez Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden derlenen Türkiye'nin Dış Ticaret verileri kullanılmıştır.

Dış ticaret ve küreselleşme arasındaki ilişkiler, basit doğrusal, tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon, tek-değişkenli üçüncü dereceden polinomial regresyon ve basit ve çoklu korelasyon analizleriyle belirlenmeye çalışılmıştır.

Regresyon analizi, belirlenen en az iki değişken arasındaki ilişkinin incelenmesinde kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Regresyon analizinde temel amaçlardan birisi, bağımlı (yanıt) değişken ile bir veya daha fazla bağımsız (açıklayıcı) değişken arasındaki işlevsel ilişki için bir model elde etmektir. Aralarında doğrusal ilişki bulunan y bağımlı değişkeni ile x bağımsız değişkenine ilişkin basit doğrusal regresyon modeli (1) nolu eşitlikte verilmektedir.

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + \varepsilon \quad (1)$$

Modelde yer alan bilinmeyen sabit terimlerden β_0 , kesim noktasını ve β_1 ise doğrunun eğimini belirtmektedir (Montgomery and others, 2012). ε terimi ise rassal hata bileşenidir. Modelde, x değerindeki her birim artış için, y 'nin koşullu beklenen değeri β_1 birim artmaktadır. Basit doğrusal regresyon analizinde, ilişkinin doğrusal olmasından dolayı rassal hataların ortalamasının sıfır olduğu, aynı bilinmeyen varyansa sahip oldukları, bir hatanın aldığı değerlerin bir diğerinden bağımsız

olduğu ve de normal dağılıma sahip oldukları varsayılmaktadır. Modelde yer alan bilinmeyen parametrelerin kestiriminde en küçük kareler yönteminden yararlanılır. Bu yöntemde, y_i gözlem değerleri ile regresyon doğrusu arasındaki farkların kareleri toplamı minimum olacak şekilde β_0 ve β_1 değerlerinin kestirimi yapılır.

Değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı durumlarda, bir başka deyişle bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki eğrisel ilişkileri modellemede ise polinomial regresyon analizine başvurulur. Polinomial regresyon analizi, çoklu doğrusal regresyon analizinin özel bir durumu olarak kabul edilmektedir. Tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon modeli (2) nolu eşitlikte verilmektedir.

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + \beta_2 x^2 + \varepsilon \quad (2)$$

Bu modelde bağımsız değişkene ilişkin olarak x^2 terimi de yer almaktadır. Modelde yer alan β_1 terimi doğrusal etki parametresi, β_2 terimi ise karesel etki parametresi adını alır. Modelde, x değerindeki her birim artış için y 'nin koşullu beklenen değeri $\beta_1 + \beta_2 (2x+1)$ birim artmaktadır. Bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişkene bağlı olması, kestirilecek parametreler bakımından modelin doğrusal olmasına karşın, x ve y arasındaki ilişkiyi eğrisel kılmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan üçüncü dereceden polinomial modeller ise (3) nolu eşitlik ile belirtilir.

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + \beta_2 x^2 + \beta_3 x^3 + \varepsilon \quad (3)$$

Genel olarak, bağımlı değişkenin beklenen değeri k -inci dereceden polinom biçiminde modellenildiğinde, tek değişkenli k -inci dereceden polinomial regresyon modeli (4) nolu eşitlikteki gibi elde edilebilir.

$$y = \beta_0 + \beta_1 x + \beta_2 x^2 + \beta_3 x^3 + \dots + \beta_k x^k + \varepsilon \quad (4)$$

(Montgomery and others, 2012).

Basit korelasyon analizinde, sürekli iki değişken arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunun bilindiği durumda, bu iki değişken arasındaki ilişkinin miktarı ve yönü belirlenir. Söz konusu doğrusal ilişkinin miktarını ve yönünü tespit edebilmek amacıyla, $[-1,+1]$ aralığında değerler alabilen (r) Pearson korelasyon katsayısı'na başvurulur. -1 ve

+1 değerlerine yaklaştıkça, değişkenler arasındaki ilişkinin derecesi yükselir. Değişkenler arasında doğrusal bir ilişki söz konusu olmadığında 0'a yakın sonuçlar elde edilir. Değişkenlerden birinin değeri artarken, diğerinin değeri azalma eğilimi gösteriyorsa, negatif korelasyon katsayısı değerleri söz konusu olur. Aksine, değişkenler birlikte artış ya da azalış eğilimi gösterdiğinde ise Pearson korelasyon katsayısı pozitif değerler olacaktır. y bağımlı ve x bağımsız değişkenleri arasındaki Pearson korelasyon katsayısı (5) nolu eşitlik ile verilir. (Peker, Er, Bal ve Sönmez, 2017).

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{(n-1)s_x s_y} \quad (5)$$

t -testi uygulanması sonucunda, Pearson korelasyon katsayısının istatistiksel olarak anlamlılığı test edilebilmektedir.

Pearson korelasyon katsayısının karesi alınarak hesaplanan *belirtme katsayısı* ise bağımlı değişkende ortaya çıkan toplam değişkenliğin ne kadarlık kısmının bağımsız değişken veya değişkenler tarafından açıklandığının tespit edilmesinde kullanılır. Belirtme katsayısı [0,1] aralığında değerler alır.

Çoklu korelasyon analizi, bir adet bağımlı değişken ile bu değişkenin değişimini etkileyen k adet bağımsız değişken arasındaki ilişkinin derecesinin belirlenmesine kullanılır. R ile belirtilen çoklu korelasyon katsayısı, kesim noktası içeren bir doğrusal regresyon modelindeki bağımlı değişkenin kestirilen değerleri ile gerçek değerleri arasındaki Pearson korelasyon katsayısı olarak tanımlanır.

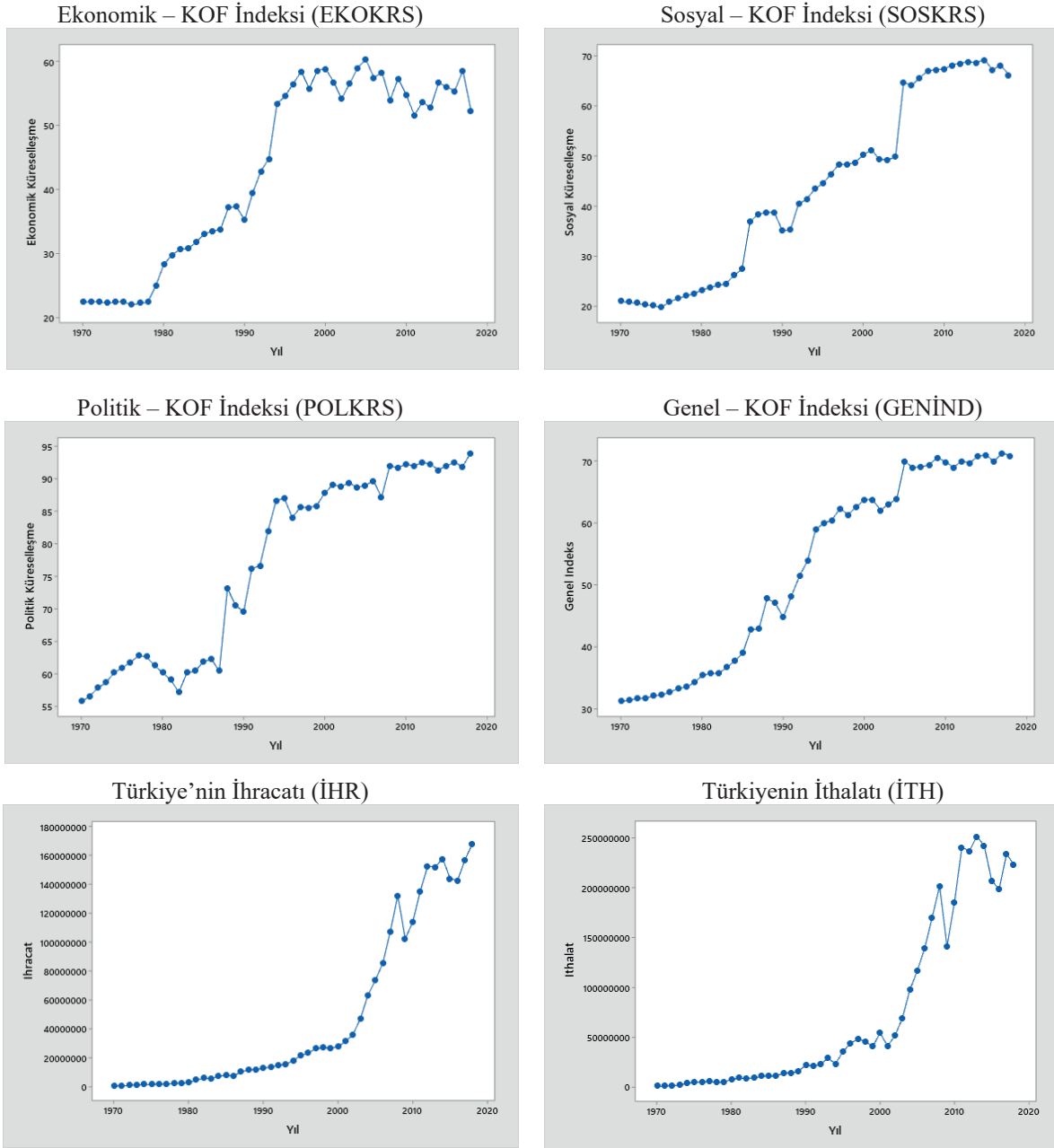
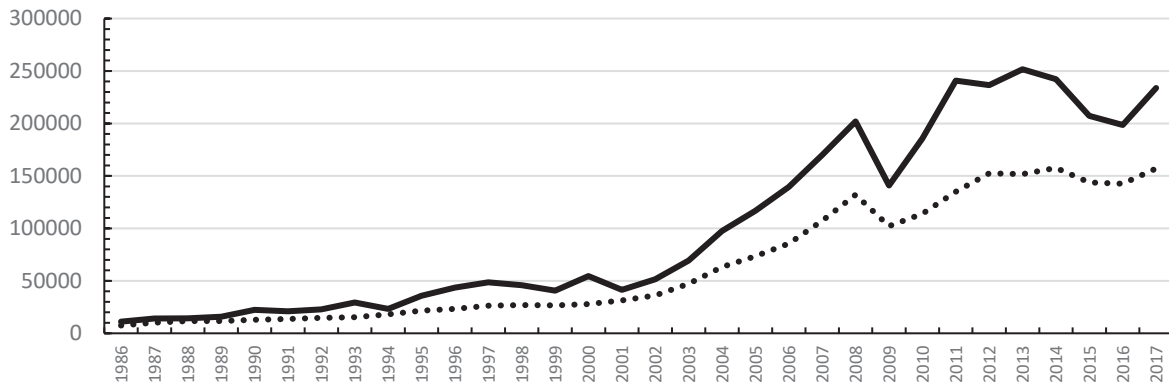
3.1. Uygulama ve Analiz Sonuçları

Çalışmada kullanılan verilerin zamana göre gelişimi Şekil 1'deki grafiklerde gösterilmiştir. Grafikler incelendiğinde, Türkiye'ye ait küreselleşme indeks değerleri eğilim olarak birbirlerine benzemekle birlikte, incelenen dönem içinde farklılaşmıştır. 1980'de dışa açık kalkınma stratejisinin uygulanması, Türkiye'de yaşamın her alanının değişime uğramasına neden olmuş ve bu durum küreselleşme indekslerine de yansımıştır. Her ülkede olduğu gibi ülke ve dünya ekonomisinde yaşanan olumsuzluk ve krizler Türkiye'nin de küreselleşme verilerini negatif yönde etkilemiştir. Yaşanan krizlere

rağmen Türkiye'nin dış ticareti gelişimini sürdürmüş ancak 1980 sonrası 20 yıllık dönemde Şekil 1'den de görüleceği üzere politik ve ekonomik krizlerden olumsuz etkilenmiş ve KOF Küreselleşme indeks değerlerinde söz konusu dönemlerde iniş ve çıkışlar yaşanmıştır. (Polat ve Peker, 2020: 4000-4001)

43. Türkiye Hükümeti 1980'de "24 Ocak Kararları" olarak bilinen yeni stratejiyi açıklamış ve bu kararlar Türkiye'nin için önemli bir önemli bir süreci başlatmıştır. Türkiye ekonomisini yeniden yapılandıran ve bir çok yeni uygulamalar içeren bu Kararlar, Türkiye'nin bugünkü ekonomik yapısının da temelini oluşturmuştur. Türkiye ithal ikameci politikalarla yönlendirilen ekonomik yapıdan, dışa açık, ihracat temelli ve üretimde özel sektörün ve piyasa ekonomisi koşullarının hakim olduğu bir ekonomik yapıya geçmiştir. Yabancı sermaye girişleri artmış, özelleştirme faaliyetleri artırılarak devletin üretimden çekilmesi sağlanmış, sürekli güncellenen teşvik düzenlemeleriyle ihracat her geçen zaman artmış ve Türkiye bugünkü ekonomik yapısına ulaşarak, dünyada en büyük 20 ekonomi arasına girmiştir. Bu sürecin oluşmasında Türkiye'nin uluslararası anlaşma, konvansiyon ve uygulamalara uyum anlamında yapmış olduğu düzenleme ve faaliyetlerin etkisi de çok önemlidir. Bugüne kadarki Türkiye yönetimlerinin benimsemiş oldukları dış stratejiler Türkiye'nin uluslararası oluşumlara entegre olması anlamında katkı sağlamıştır. (Polat ve Peker, 2020: 4002)

Türkiye'nin 1996 yıl başından itibaren AB ile Gümrük Birliği'ne gitmesi, 1999'da AB'ne üye adayı ülke statüsü kazanması ve tam üyelik için 2005'te müzakerelere başlaması; 2009 – 2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyesi olması; NATO ve BM nezdinde Ortadoğu'da barışın sağlanmasında üstlenmiş olduğu aktif görev; ABD, Rusya, Çin, Japonya, Almanya gibi dünyanın önde gelen ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğu işbirlikleri; Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasında çok önemli doğalgaz ve petrol boru hattı projeleriyle üstlenmiş olduğu aktif görevler, Türkiye'nin kalkınmasında ve dünyaya entegrasyonunda önemli faaliyetler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu süreçler Türkiye'nin küresel

Şekil 1. Parametrelerin Zamana Göre Değişim Grafikleri – Türkiye (1970 – 2018)**Şekil 2.** Türkiye'nin Dış Ticareti 1986 – 2017 (Milyon \$)

Kaynak: TCMB, TÜİK

bir yapıya ulaşmasında önemli faaliyetlerdir. Bu faaliyetler beraberinde ticareti de getirmektedir. Son 10 yılda yaşanan küresel krizlere rağmen Türkiye dış ticaret değerlerini belli bir seviyede tutmayı başarmıştır (Şekil 2).

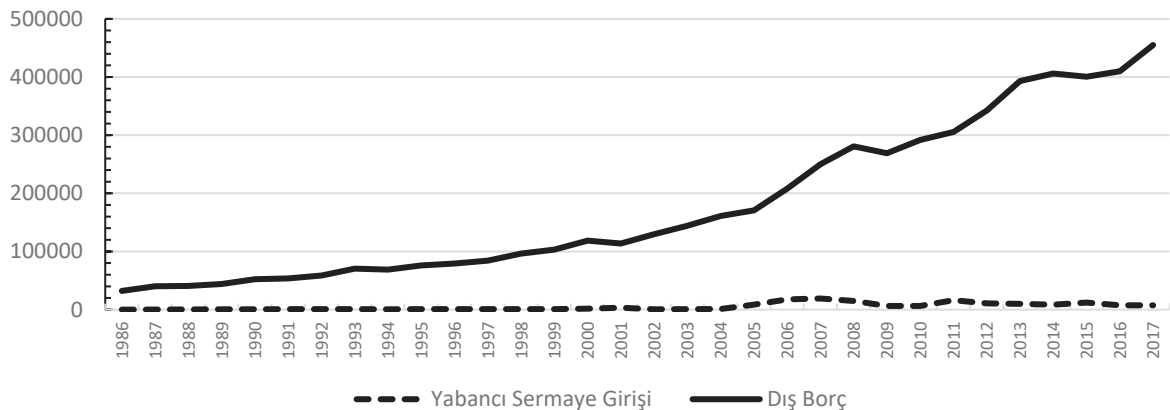
Şekil 1'deki grafikten Türkiye'nin 1970-2018 dönemi ticareti incelendiğinde; ithalat ve ihracatın 1980'e kadar yatay seyir izlediği, sonrasında ise artma sürecine girdiği görülmektedir. 1990'lı yılların ortaları ise büyük artışların yaşandığı yılların başlangıcı olmuştur. 2000'den sonra büyük artışların görüldüğü grafikte, 2008 ve 2009'da etkisini yüksek düzeyde hissettiren Küresel Finansal Krizin etkileriyle ani ve yüksek bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Ancak daha sonra alınan ulusal tedbirler ve dünya ekonomisinde yaşanan iyileşmelerle tekrar yükselme eğilimine geçmiştir. Bu yükseliş 2015'te yaşanan enerji fiyatlarındaki düşme ile son bulmuş ve iki yıllık azalma sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin önemli enerji ihracatçısı olan komşularının enerji fiyatlarında yaşanan bu düşüşten olumsuz etkilenmesi, aynı zamanda önemli ticaret ortakları olan bu ülkelere olan ihracatının da düşmesine neden olmuştur. Sonrasında tekrar artma eğilimi başlamıştır. Türkiye'nin küreselleşme trendi incelendiğinde ise Şekil 1'de aslında 1990'lı yılların ortasına kadar düşük düzeyde artış yaşansa da yatay bir süreç izleyen dış ticaret verileriyle birlikte, Türkiye küreselleşme anlamında 1980 sonrasında önemli yükselişler yaşamıştır. Şekil 1'deki grafikler, genel olarak

incelendiğinde, dış ticaretteki artışlara paralel bir küreselleşme sürecinin yaşandığı söylenebilir.

Küreselleşme sürecinin gelişimi açısından önemli diğer veriler ise yabancı sermaye girişleri ve dış borç verileridir. 1986 – 2017 dönemi itibarıyla Şekil - 3 incelendiğinde 2002 ve 2009'daki düşüşler dışında yabancı sermaye girişinin sürekli arttığı gözlenmektedir. 2011'deki artıştan sonra ise inişli çıkışlı bir süreç yaşanmıştır. Dış borç verilerine bakıldığında ise incelenen dönem boyunca küçük azalmalar dışında sürekli artışı gözlemlenmektedir. Şekil 1'de Türkiye'nin küreselleşme grafikleriyle yabancı sermaye giriş verileri karşılaştırıldığında, çok az da olsa paralel bir yapı izlediği görülürken, dış borç verilerinin küreselleşme indeksi verilerinin paralel bir seyir izledikleri söylenebilir.

Çalışmanın temel problemini oluşturan "KOF Küreselleşme İndeksleri" ile "Dış Ticaret" değerleri arasındaki ilişki, Türkiye'nin 1970 – 2018 dönemi KOF Küreselleşme İndeksi değerleri ile dış ticaret verileri temelinde istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda, yukarıda ayrıntıları verilen Basit Doğrusal ve Tek Değişkenli Polinomial Regresyon analizleri ile Basit ve Çoklu Korelasyon analizleri yapılmıştır. İlişkinin istatistiksel olarak belirlenmesi sürecinde Türkiye'nin küreselleşme indeksleri verileriyle ihracat ve ithalat değerleri ayrı ayrı değerlendirilmiş, bunun yanı sıra bağımlı ve bağımsız değişkenler yer değiştirilerek parametrelerin birbirleri üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 3. Yabancı Sermaye Girişi ve Dış Borç – Türkiye (1970 – 2018, Milyon \$)

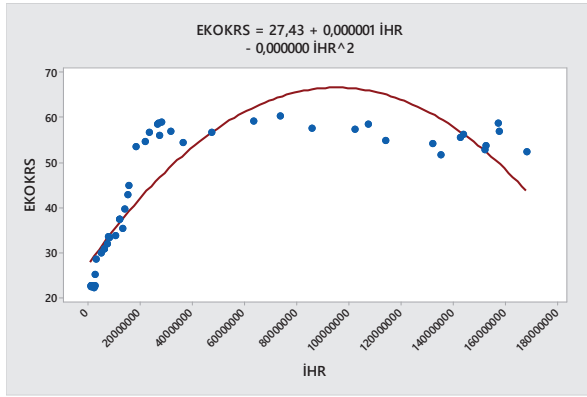

Kaynak: TCMB, TÜİK

Analizin ilk bölümünde, Küreselleşme İndeksleri bağımlı ve İhracat ve İthalat değerleri ise bağımsız değişken alınarak analiz yapılmıştır. İlk bölümde tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon ve çoklu korelasyon analizleri uygulanarak küreselleşme ve dış ticaret arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır.

Bağımlı değişken olarak “Ekonomik Küreselleşme İndeksi” (EKOKRS) ve bağımsız değişken olarak “İhracat” (İHR) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 4. EKOKRS ve İHR İlişki Grafiği

Şekil 4'te görüldüğü üzere, EKOKRS ve İHR değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomial regresyon denklemleri olduğu belirlenmiştir. EKOKRS ve İHR değişkenleri arasındaki polinomial bağıntı:

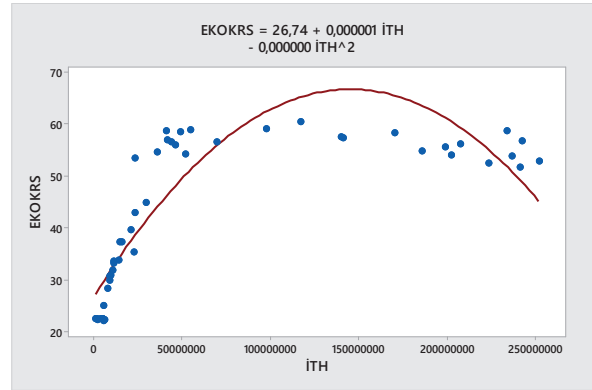
$$EKOKRS = 27,43 + 0,000001 \text{ İHR} - 0,000000 \text{ İHR}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, EKOKRS ile İHR ve İHR² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 82,33, P < 0,001^{***}$). Modelde EKOKRS üzerinde hem İHR, hem de İHR² değişkenlerinin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%78,16$) belirlenmiştir. Gerçekleştirilen Çoklu Korelasyon Analizi sonucunda, EKOKRS ile İHR ve İHR² değişkenleri arasında yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,884, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak “Ekonomik Küreselleşme İndeksi” (EKOKRS) ve bağımsız değişken olarak “İthalat” (İTH) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial

regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 5. EKOKRS ve İTH İlişki Grafiği

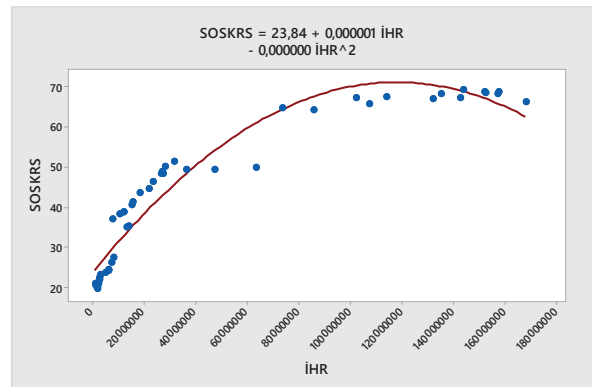
Şekil 5'te görüldüğü üzere, EKOKRS ve İTH değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomial regresyon denklemleri olduğu belirlenmiştir. EKOKRS ve İTH değişkenleri arasındaki polinomial bağıntı:

$$EKOKRS = 26,74 + 0,000001 \text{ İTH} - 0,000000 \text{ İTH}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, EKOKRS ile İTH ve İTH² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 91,19, P < 0,001^{***}$). Modelde EKOKRS üzerinde hem İTH, hem de İTH² değişkenlerinin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%79,86$) belirlenmiştir. EKOKRS ile İTH ve İTH² değişkenleri arasında, yüksek düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,894, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak “Sosyal Küreselleşme İndeksi” (SOSKRS) ve bağımsız değişken olarak “İhracat” (İHR) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 6. SOSKRS ve İHR İlişki Grafiği

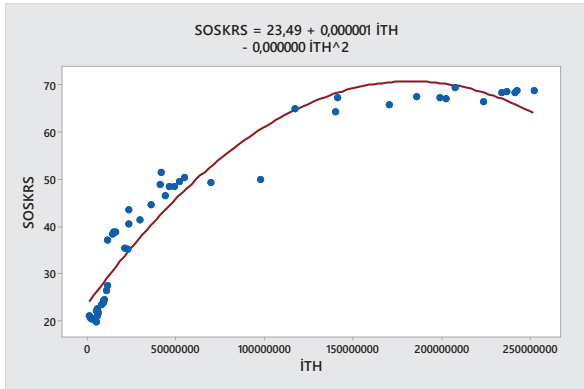
Şekil 6'da görüldüğü üzere, SOSKRS ve İHR değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomial regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. SOSKRS ve İHR değişkenleri arasındaki polinomial bağıntı:

$$\text{SOSKRS} = 23,84 + 0,000001 \text{ İHR} - 0,000000 \text{ İHR}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, SOSKRS ile İHR ve İHR² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 332,74, P < 0,001^{***}$). Modelde SOSKRS üzerinde hem İHR, hem de İHR² değişkenlerinin etkisinin önemli ve çok yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%93,53$) belirlenmiştir. SOSKRS ile İHR ve İHR² değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,967, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak "Sosyal Küreselleşme İndeksi" (SOSKRS) ve bağımsız değişken olarak "İthalat" (İTH) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 7. SOSKRS ve İTH İlişki Grafiği

Şekil 7'de görüldüğü üzere, SOSKRS ve İTH değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomial regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. SOSKRS ve İTH değişkenleri arasındaki polinomial bağıntı:

$$\text{SOSKRS} = 23,49 + 0,000001 \text{ İTH} - 0,000000 \text{ İTH}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, SOSKRS ile İTH ve İTH² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 311,35, P < 0,001^{***}$). Modelde

SOSKRS üzerinde hem İTH, hem de İTH² değişkenlerinin etkisinin önemli ve çok yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%93,12$) belirlenmiştir. SOSKRS ile İTH ve İTH² değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,965, P < 0,001$).

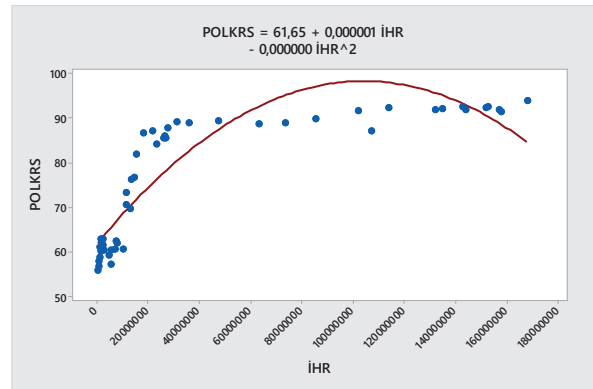
Bağımlı değişken olarak "Politik Küreselleşme İndeksi" (POLKRS) ve bağımsız değişken olarak "İhracat" (İHR) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 8'de görüldüğü üzere, POLKRS ve İHR değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomial regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. POLKRS ve İHR değişkenleri arasındaki polinomial bağıntı:

$$\text{POLKRS} = 61,65 + 0,000001 \text{ İHR} - 0,000000 \text{ İHR}^2$$

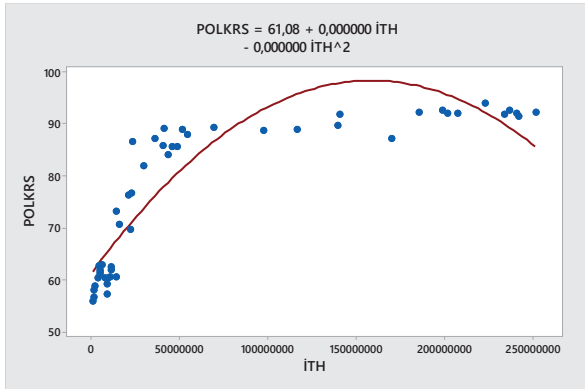
biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, POLKRS ile İHR ve İHR² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir (). Modelde POLKRS üzerinde hem İHR, hem de İHR² değişkenlerinin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu () belirlenmiştir. POLKRS ile İHR ve İHR² değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,901, P < 0,001$).

Şekil 8. POLKRS ve İHR İlişki Grafiği

Bağımlı değişken olarak "Politik Küreselleşme İndeksi" (POLKRS) ve bağımsız değişken olarak "İthalat" (İTH) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 9. POLKRS ve İTH İlişki Grafiği

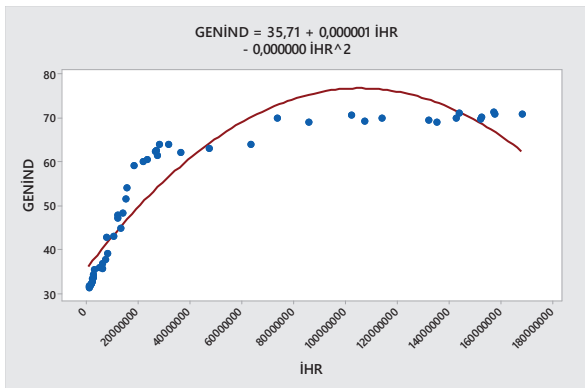
Şekil 9'da görüldüğü üzere, POLKRS ve İTH değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomiyal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. POLKRS ve İTH değişkenleri arasındaki polinomiyal bağıntı:

$$\text{POLKRS} = 61,08 + 0,000000 \text{ İTH} - 0,000000 \text{ İTH}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, POLKRS ile İTH ve İTH² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 105,29, P < 0,001^{***}$). Modelde POLKRS üzerinde hem İTH, hem de İTH² değişkenlerinin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%82,07$) belirlenmiştir. POLKRS ile İTH ve İTH² değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,906, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak "Genel Küreselleşme İndeksi" (GENİND) ve bağımsız değişken olarak "İhracat" (İHR) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomiyal regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 10. GENİND ve İHR İlişki Grafiği

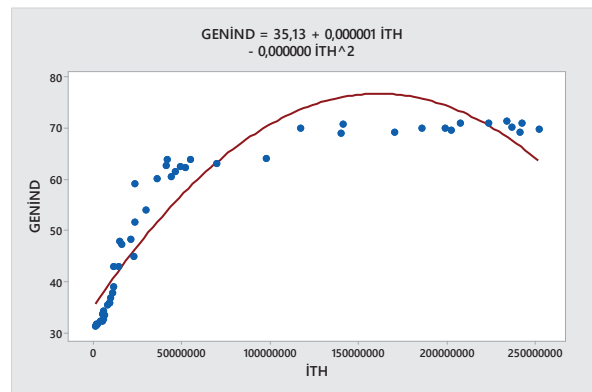
Şekil 10'da görüldüğü üzere, GENİND ve İHR değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomiyal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. GENİND ve İHR değişkenleri arasındaki polinomiyal bağıntı:

$$\text{GENİND} = 35,71 + 0,000001 \text{ İHR} - 0,000000 \text{ İHR}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, GENİND ile İHR ve İHR² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 163,01, P < 0,001^{***}$). Modelde GENİND üzerinde hem İHR, hem de İHR² değişkenlerinin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%87,63$) belirlenmiştir. GENİND ile İHR ve İHR² değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,936, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak "Genel Küreselleşme İndeksi" (GENİND) ve bağımsız değişken olarak "İthalat" (İTH) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomiyal regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 11. GENİND ve İTH İlişki Grafiği

Şekil 11'de görüldüğü üzere, GENİND ve İTH değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomiyal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. GENİND ve İTH değişkenleri arasındaki polinomiyal bağıntı:

$$\text{GENİND} = 35,13 + 0,000001 \text{ İTH} - 0,000000 \text{ İTH}^2$$

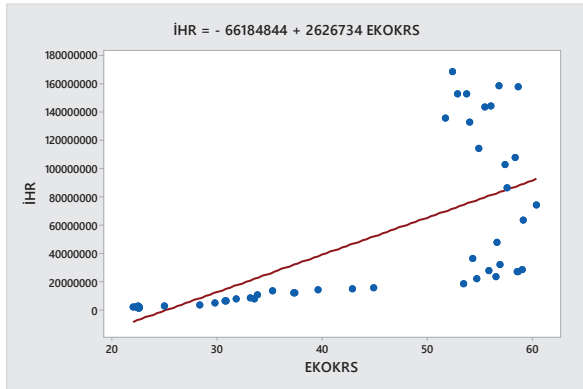
biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, GENİND ile İTH ve İTH² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 173,97, P < 0,001^{***}$). Modelde

GENİND üzerinde hem İTH, hem de İTH² değişkenlerinin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%88,32$) belirlenmiştir. GENİND ile İTH ve İTH² değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,940, P < 0,001$).

Analizin *ikinci bölümünde* ise ilk bölümündeki bağımlı ve bağımsız değişkenler yer değiştirilerek analiz yapılmıştır. Buna göre İhracat ve İthalat bağımlı değişken ve KOF Küreselleşme İndeksi değerleri ise bağımsız değişken olarak analize dahil edilerek basit doğrusal regresyon, tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon ve tek-değişkenli üçüncü dereceden polinomial regresyon analizleri ile basit ve çoklu korelasyon analizleri gerçekleştirilerek küreselleşme ve dış ticaret arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır.

Bağımlı değişken olarak “İhracat” (İHR) ve bağımsız değişken olarak “Ekonomik Küreselleşme İndeksi” (EKOKRS) alınarak uygulanan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 12. İHR ve EKOKRS İlişki Grafiği

Şekil 12’de görüldüğü üzere, İHR ve EKOKRS değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin basit doğrusal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. İHR ve EKOKRS değişkenleri arasındaki doğrusal bağıntı:

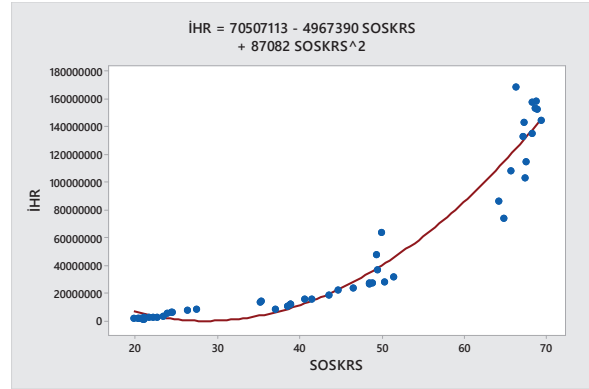
$$\text{İHR} = - 66184844 + 2626734 \text{ EKOKRS}$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, İHR ve EKOKRS arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(1,47)} = 37,34, P < 0,001^{***}$). Modelde İHR üzerinde EKOKRS değişkeninin etkisinin önemli ve orta düzeyde olduğu

($r^2 = \%44,27$) belirlenmiştir. Ayrıca gerçekleştirilen Basit Korelasyon Analizi sonucunda, İHR ile EKOKRS değişkenleri arasında, pozitif, orta düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,665, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak “İhracat” (İHR) ve bağımsız değişken olarak “Sosyal Küreselleşme İndeksi” (SOSKRS) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 13. İHR ve SOSKRS İlişki Grafiği

Şekil 13’de görüldüğü üzere, İHR ve SOSKRS değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomial regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. İHR ve SOSKRS değişkenleri arasındaki polinomial bağıntı:

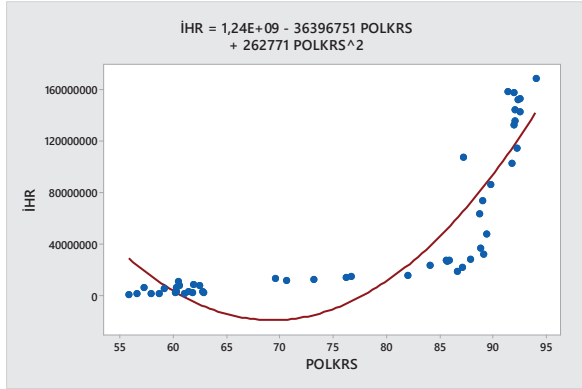
$$\text{İHR} = 70507113 - 4967390 \text{ SOSKRS} + 87082 \text{ SOSKRS}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, İHR ile SOSKRS ve SOSKRS² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 396,83, P < 0,001^{***}$). Modelde İHR üzerinde hem SOSKRS, hem de SOSKRS² değişkenlerinin etkisinin önemli ve çok yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%94,52$) belirlenmiştir. Ayrıca gerçekleştirilen Çoklu Korelasyon Analizi sonucunda, İHR ile SOSKRS ve SOSKRS² değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,972, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak “İhracat” (İHR) ve bağımsız değişken olarak “Politik Küreselleşme İndeksi” (POLKRS) alınarak uygulanan tek-

değişkenli ikinci dereceden polinomiyal regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 14. İHR ve POLKRS İlişki Grafiği

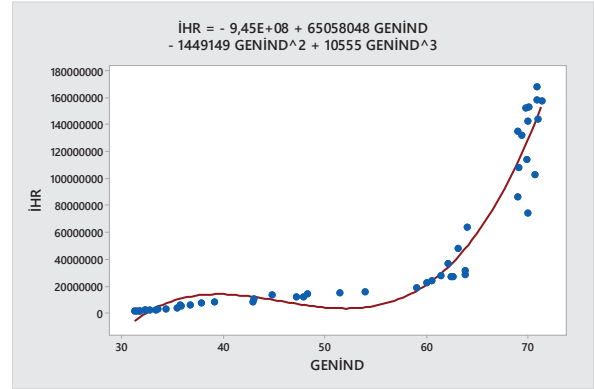
Şekil 14'de görüldüğü üzere, İHR ve POLKRS değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomiyal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. İHR ve POLKRS değişkenleri arasındaki polinomiyal bağıntı:

$$\text{İHR} = 1241208882 - 36396751 \text{ POLKRS} + 262771 \text{ POLKRS}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, İHR ile POLKRS ve POLKRS² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 91,24, P < 0,001^{***}$). Modelde İHR üzerinde hem POLKRS, hem de POLKRS² değişkenlerinin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%79,87$) belirlenmiştir. İHR ile POLKRS ve POLKRS² değişkenleri arasında, yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,894, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak "İhracat" (İHR) ve bağımsız değişken olarak "Genel Küreselleşme İndeksi" (GENİND) alınarak uygulanan tek-değişkenli üçüncü dereceden polinomiyal regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 15. İHR ve GENİND İlişki Grafiği

Şekil 15'de görüldüğü üzere, İHR ve GENİND değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin üçüncü dereceden polinomiyal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. İHR ve GENİND değişkenleri arasındaki polinomiyal bağıntı:

$$\text{İHR} = - 945485490 + 65058048 \text{ GENİND} - 1449149 \text{ GENİND}^2 + 10555 \text{ GENİND}^3$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, İHR ile GENİND, GENİND² ve GENİND³ arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(3,45)} = 210,86, P < 0,001^{***}$). Modelde İHR üzerinde hem GENİND, hem GENİND², hem de GENİND³ değişkenlerinin etkisinin önemli ve çok yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%93,36$) belirlenmiştir. Ayrıca gerçekleştirilen Çoklu Korelasyon Analizi sonucunda, İHR ile GENİND, GENİND² ve GENİND³ değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,966, P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak "İthalat" (İTH) ve bağımsız değişken olarak "Ekonomik Küreselleşme İndeksi" (EKOKRS) alınarak uygulanan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre:

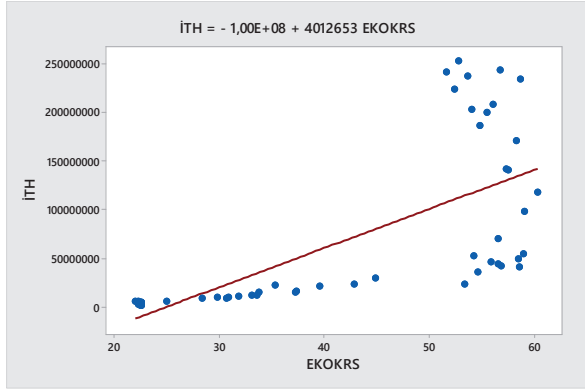
Şekil 16'da görüldüğü üzere, İTH ve EKOKRS değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin basit doğrusal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. İTH ve EKOKRS değişkenleri arasındaki doğrusal bağıntı:

$$\text{İTH} = - 100206689 + 4012653 \text{ EKOKRS}$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu

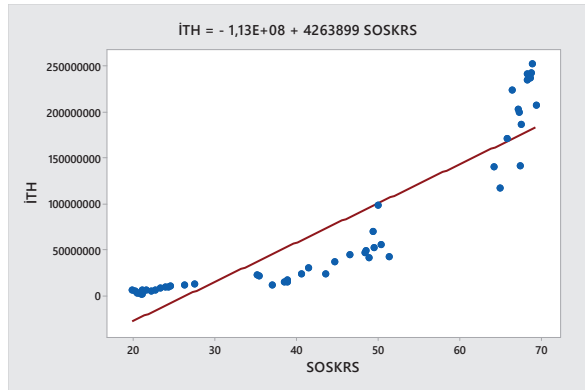
model, İTH ve EKOKRS arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir (). Modelde İTH üzerinde EKOKRS değişkeninin etkisinin önemli ve orta düzeyde olduğu () belirlenmiştir. İTH ve EKOKRS değişkenleri arasında, pozitif, orta düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,669$, $P < 0,001$).

Şekil 16. İTH ve EKOKRS İlişki Grafiği

Bağımlı değişken olarak "İthalat" (İTH) ve bağımsız değişken olarak "Sosyal Küreselleşme İndeksi" (SOSKRS) alınarak uygulanan basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 17. İTH ve SOSKRS İlişki Grafiği

Şekil 17'de görüldüğü üzere, İTH ve SOSKRS değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin basit doğrusal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. İTH ve SOSKRS değişkenleri arasındaki doğrusal bağıntı:

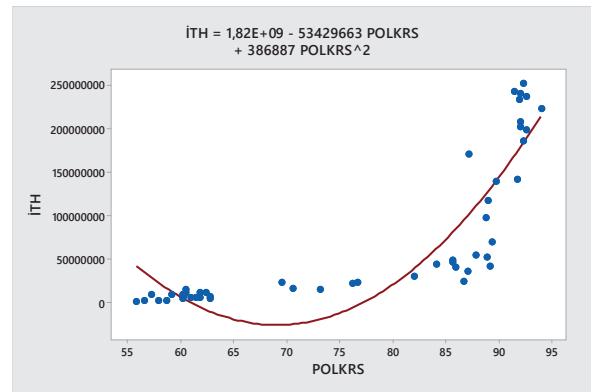
$$\text{İTH} = -112642285 + 4263899 \text{ SOSKRS}$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, İTH ve SOSKRS arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(1,47)} = 198,23$, $P < 0,001^{***}$). Modelde İTH üze-

rinde SOSKRS değişkeninin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%80,83$) belirlenmiştir. İTH ve SOSKRS değişkenleri arasında, pozitif, yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,899$, $P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak "İthalat" (İTH) ve bağımsız değişken olarak "Politik Küreselleşme İndeksi" (POLKRS) alınarak uygulanan tek-değişkenli ikinci dereceden polinomial regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 18. İTH ve POLKRS İlişki Grafiği

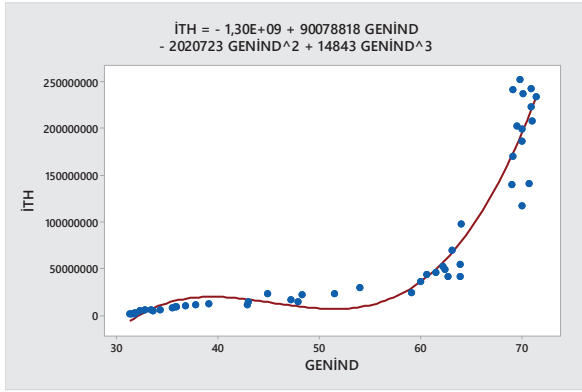
Şekil 18'de görüldüğü üzere, İTH ve POLKRS değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin ikinci dereceden polinomial regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. İTH ve POLKRS değişkenleri arasındaki polinomial bağıntı:

$$\text{İTH} = 1818792068 - 53429663 \text{ POLKRS} + 386887 \text{ POLKRS}^2$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, İTH ile POLKRS ve POLKRS² arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(2,46)} = 86,19$, $P < 0,001^{***}$). Modelde İTH üzerinde hem POLKRS, hem de POLKRS² değişkenlerinin etkisinin önemli ve yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%78,94$) belirlenmiştir. İTH ile POLKRS ve POLKRS² değişkenleri arasında, yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,888$, $P < 0,001$).

Bağımlı değişken olarak "İthalat" (İTH) ve bağımsız değişken olarak "Genel Küreselleşme İndeksi" (GENİND) alınarak uygulanan tek-değişkenli üçüncü dereceden polinomial regresyon analizi sonuçlarına göre:

Şekil 19. İTH ve GENİND İlişki Grafiği

Şekil 19'da görüldüğü üzere, İTH ve GENİND değişkenleri arasındaki en iyi regresyon modelinin üçüncü dereceden polinomiyal regresyon denklemi olduğu belirlenmiştir. İTH ve GENİND arasındaki polinomiyal bağıntı:

$$\text{İTH} = -1300244160 + 90078818 \text{ GENİND} - 2020723 \text{ GENİND}^2 + 14843 \text{ GENİND}^3$$

biçiminde bir denklem ile belirtilebilir. Bu model, İTH ile GENİND, GENİND² ve GENİND³ arasındaki bağıntıyı açıklamada önemli bir modeldir ($F_{(3,45)} = 174,36, P < 0,001^{***}$). Modelde İTH üzerinde hem GENİND, hem GENİND², hem de GENİND³ değişkenlerinin etkisinin önemli ve çok yüksek düzeyde olduğu ($r^2 = \%92,08$) belirlenmiştir. İTH ile GENİND, GENİND² ve GENİND³ değişkenleri arasında, çok yüksek düzeyli ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,960, P < 0,001$).

4. SONUÇ

Nüfustaki artış, teknolojideki gelişmeler ve firmaların maksimum kâra ulaşma çabalarına bağlı olarak insan ihtiyaçları sürekli artmakta ve çeşitlenmektedir. Bu durum ihtiyaçları karşılamak üzere mal ve hizmet üretiminin de sürekli artmasına neden olmaktadır. İnsanlığın varoluşundan bu yana küçük bir kar tanesinden zamanla büyük bir çağa dönüşmesi gibi küreselleşme sürekli artmakta ve yayılmaktadır. Bunun olmasında dış ticaret faaliyetleri en büyük paya sahiptir. Coğrafi keşifler, sömürgecilik hareketleri ve Sanayi Devrimi küreselleşmenin daha da hızlanmasına neden olan önemli olaylardır. Özellikle II. Dünya Savaşından son-

ra gerçekleştirilen BM, DB, IMF, GATT gibi oluşumların öncülüğünde dış ticaretin serbestleştirilmesine yönelik alınan uluslararası karar ve tedbirler ve bu tedbirlere bağlı olarak hayata geçirilen uygulamalar, uluslararası ticaret hacminin artmasına neden olmuştur. Dış ticaretin serbestleşmesinin ivmelendirdiği uluslararası doğrudan yatırımlarla her geçen zaman daha da büyüyen uluslararası şirketler küreselleşmenin daha da büyümesine neden olmuş ve artık günümüzde küreselleşme sınırlarına dayanmıştır. Dünyanın neresinde olursa olsun gerçekleşen bir olay, büyük ya da küçük, gelişmiş ya da gelişmemiş, uzak ya da yakın tüm ülkeleri kolaylıkla etkiler hale gelmiştir.

Çalışmanın literatür kısmında değinilen birkaç çalışmada da ortaya konduğu gibi, küreselleşmenin bugünkü yapısına ulaşmasında dış ticaretin önemli bir payı vardır. Bununla birlikte dış ticaretin sürekli artmasında da küreselleşmenin rolü büyüktür.

Regresyon analizi, üzerinde çalışılan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi modellemek ve incelemek amacıyla çok yaygın olarak kullanılan bir istatistiksel tekniktir ve de incelenen problemin çözümüne kapsamlı bir yaklaşımın parçası olarak görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin derecesinin ve yönünün belirlenmesi işlemi ise korelasyon analizi yardımıyla yapılır. Bu çalışmada küreselleşme ve dış ticaret arasındaki etkileşim, farklı bir bakış açısıyla Türkiye'nin 1970 – 2018 dönemi dış ticaret verileri ve Türkiye için hesaplanmış ve söz konusu dönemdeki KOF Küreselleşme İndeksi verileri çerçevesinde yukarıda ayrıntıları verilen uygun regresyon ve korelasyon analizleriyle belirlenmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirilen regresyon analizlerinde, bağımsız değişkenlerin ilgili bağımlı değişkendeki değişimlere nasıl yol açtığı, korelasyon analizleriyle ise bu değişkenlerin zaman içerisindeki değişimlerinin ne derece örtüştüğü ortaya konulmuştur. İlave olarak, araştırmanın konusunu oluşturan bağımlı ve bağımsız değişkenler yer değiştirilmiş ve bunun sonucu olarak da dış ticaret verileri ile KOF Küreselleşme İndeksleri arasında yüksek düzeyli bir etkileşim olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgular, dış ticaret ile küre-

selleşmenin birbirlerini etkileyerek karşılıklı olarak gelişmelerine katkı sağladıklarını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

ALHANAQTAH O. (2016), Analysis Of Divergence Of Western Asia In Terms Of Economic Globalization, Trade And Foreign Direct Investment. *Economy & Business, Journal of International Scientific Publications*. Science Events Ltd, Vol.: 10. Issue: 1. pp.366-374. ISSN 1314-7242. Burgas, Bulgaria. <https://www.scientific-publications.net/get/1000019/1472363353887071.pdf>, Son Erişim: 10.08.2020

AKBULUT YILDIZ G., TOSUN B. (2019), The Effect of Globalization on Foreign Trade: The Case of BRICS Countries. *Studies on Interdisciplinary Economics and Business Volume II*, Editor: Ö. Özçelik. Publisher: Peter Lang GmbH, printed by CPI Books GmbH, Leck. pp.107 – 114. SN - 978-3-631-79729-7. DOI:10.3726/b16227

ARRIBAS I., PEREZ F., TORTOSA-AUSINA E. (2009), Measuring Globalization of International Trade: Theory and Evidence. *World Development*. Elsevier Ltd. Volume 37. Issue 1. January 2009. pp. 127-145. ISSN: 0305-750X. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2008.03.009>

CHEN L., INTAL PONCIANO S., Jr. (2017), ASEAN Foreign Trade, Investment, and Integration in Comparative Perspective, *ASEAN and Member States: Transformation and Integration*. Edited by P. Intal, Jr. & L. Chen. ERIA Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, Department of Foreign Affairs Republic of the Philippines. pp. 13 – 33. ISBN: 978-602-8660-99-0

ÇÜTÇÜ İ. (2017), The Relation of Foreign Trade and Globalization: A Practice in Turkey, *Development & Growth Economic: Impact of Globalization*. First Edition. Global Studies. Vol.3. Edited by: F. Morady, H. Kapucu & Ö. Yalçınkaya. IJOPEC Publication No: 40/1. International Journal of Politics & Economics, London, Kayhan Printing Co Ltd., İstanbul, pp.243 – 261. ISBN: 978-1-9997035-0-9

DIMA S. (2016), Globalisation, Trade Openness and Foreign Direct Investment in Romania. *Studia Universitatis Economics Series*. Volume: 26, Issue: 4, Year: 2016. De Gruyter. "Vasile Goldis" Western University of Arad. Walter de Gruyter GmbH. pp.41 – 53. Electronic ISSN:2285-3065, Print ISSN:1584-2339. DOI: 10.1515/sues-2016-0018

EFREMOV V. S., VLADIMIROVA I. G. (2019), Globalization of The World Economy: Features Of The Current Stage. *Economic and Social Development 40th International Scientific Conference on Economic and Social Development – Buenos Aires*. 10-11 May 2019. Book of Proceedings. Editors: V. Beker, A. Lackovic & G. Pavelin. Varazdin Development and Entrepreneurship Agency. pp.27 – 36. ISSN: 1849 - 7535

GYGLIS., HAELGF., POTRAFKEN., STURMJ. (2019), The KOF Globalisation Index – revisited. The Review of International Organizations. Editor-in-Chief: A. Dreher. Springer US. Volume 14. Issue 3. pp. 543–574. ISSN: 1559-7431. Online ISSN: 1559-744X, 28 January 2019. <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2>

HUH H-S., PARK C-Y. (2019), A New Index of Globalization: Measuring Impacts of Integration on Economic Growth and Income Inequality. *Asian Development Bank-ADB. ADB Economics Working Paper Series*. No.587, July 2019, Manila. Print: ISSN 2313-6537. Electronic: ISSN 2313-6545. DOI:<http://dx.doi.org/10.22617/WPS190245-2>

MAIGA O. A., HU X., MEKONGCHO T. M., COULIBALY S. K. (2018), Effects of Economic Globalization, Foreign Capital Influx on Export in ECOWAS. Edited by: J. Pelzman. *Global Economy Journal*. Vol. 18, No. 4, 20180055. <https://doi.org/10.1515/gej-2018-0055>. The Official Publication of the International Trade and Finance Association. World Scientific. Walter de Gruyter GmbH. Berlin. ISSN: 1553-5304

METİN İ., AKCAN A. T. (2017), Küreselleşmenin Dış Ticarete Etkisi: Türkiye Analizi. *Journal of Current Research on Business and Economics (JoCreBE)*. Year: 2017, Volume: 7, Issue: 2. s.257 – 268. ISSN: 2547-9628. doi: 10.26579/jocrebe-7.2.15

MONTGOMERY D. C., PECK E. A., VINING G. G. (2012), *Introduction to Linear Regression Analysis*. 5th ed. John Wiley & Sons, Inc. New Jersey, USA.

PEKER, K.Ö., ER, F., BAL, C. ve SÖNMEZ, H. (2017), *Sağlık Alanında İstatistik*. 2. bs. Editör: H. Sönmez. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.

POLAT Ç., PEKER K. Ö. (2016), Makro Ekonomik Değişkenlerin Firma Performansına Etkileri: Türkiye Otomotiv Sektörü Kapsamında Analizi. *Eskişehir Osmaniye Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Haziran 2016. Cilt:17. Sayı:1. ss.21-60. Eskişehir

POLAT Ç., PEKER K. Ö. (2020), Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. *Journal of the Human and Social Sciences Researches*. Cilt/Volume: 9. Sayı/Issue: 5. Yıl: 2020. İstanbul. ISSN: 2147-1185. ss. 3988/4015. <https://doi.org/10.15869/itobiad.779553>

SAVRUL M., İNCEKARA A. (2015), The Effect of Globalization on International Trade: The Black Sea Economic Cooperation Case. *International Conference on Eurasian Economies – 2015*. Eurasian Economists Association. 09 – 11 September 2015. pp.88 – 94. Kazan – Russia. ISBN: 978-975-6319-24-6

SHITTU W. O., YUSUF H. A., EL HOUSSEIN A. E. M., HASSAN S. (2020), The impacts of foreign direct investment and globalisation on economic growth in West Africa: examining the role of political governance. Emerald Publishing Limited. *FDI, Globalisation And Growth*. ISSN: 0144-3585, *Journal of Economic Studies*. Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. pp.1733-1755. <https://doi.org/10.1108/JES-09-2019-0446>, Son Erişim: 10.08.2020

SURUGIU M – R., SURUGIU C. (2015), International Trade, Globalization and Economic Interdependence between European Countries: Implications for Businesses and Marketing Framework. Edited by S. Daniel. Elsevier Ltd.. *Emerging Markets Queries in Finance and Business. Procedia Economics and Finance*. Year: 2015. Vol.: 32. ISSN: 2212-5671. pp.131 – 138

UYGUR E., UYGUR F. (2013), Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Journal of Social Research / Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Vol./Yıl: 17. Issue/Sayı: 3. ss. 273-286. Aralık 2013. Ankara. ISSN: 1301-370X

URL – 1 A brief history of globalization. <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/how-globalization-4-0-fits-into-the-history-of-globalization/>, Son Erişim: 23.06.2020

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Uluslararası hizmet ticaretinin cari denge ve ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği

The effects of international trade in services on current account balance and economic growth: The case of Turkey

Selim İnançlı¹

Mustafa Torusdağ²

1 Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler, Türkiye, e-mail: sinancli@sakarya.edu.tr

2 Dr. Öğrt. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Türkiye, e-mail: mustafatorusdag@yyu.edu.tr

Öz

Son 30 yılda, bilgi, üretim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ile birlikte mal ve hizmetlerin dünya ticareti içinde payı sürekli artış göstermektedir. Türkiye’de turizm, inşaat ve mütahitlik hizmetleri, taşımacılık gibi uluslararası hizmet alanlarında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Türkiye’nin uluslararası hizmet ticareti gelirleri cari dengeye ve ekonomik büyümeye pozitif yönde etkisi mevcuttur. Bu çalışmada Türkiye’de uluslararası hizmet ticaretinin cari denge ve ekonomik büyüme ilişkisi 1990-2020 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Bunun için ADF (1970) ve DF-GLS birim kök testleri, Bayer-Hanck eşbütünleşme testi ve Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testleri uygulanmıştır. Nedensellik analizi bulgularına göre büyümeden hizmet ticaretine doğru tek yönlü ve cari açık ile hizmet ticareti arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Cari Açık, Ekonomik Büyüme, Hizmet Ticareti, Nedensellik Analizi, Türkiye

Citation/Atf: İNANÇLI, S. & TORUSDAĞ, M., (2022). Uluslararası hizmet ticaretinin cari denge ve ekonomik büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği. *Journal of Original Studies*. 3(1), 31-42, DOI: 10.47243/jos.3.1.03

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Mustafa Torusdağ
E-mail: mustafatorusdag@yyu.edu.tr

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Abstract

In the last 30 years, with the rapid developments in information, production and communication technologies, the share of goods and services in world trade has been constantly increasing. Significant developments have been achieved in international service areas such as tourism, construction and contracting services and transportation in Turkey. Turkey's international services trade revenues positively affect the current account balance and economic growth. In this study, the relationship between the current account balance and economic growth of international service trade in Turkey was analyzed using annual data covering the period 1990-2020. For this, ADF (1970) and DF-GLS unit root tests, Bayer-Hanck cointegration test and Fourier Toda-Yamamoto causality tests were applied. According to the causality analysis findings, it was concluded that there is a one-way causality relationship from growth to services trade and a two-way causality relationship between current account deficit and services trade.

Keywords: Current Account Deficit, Economic Growth, Trade in Services, Causality Analysis, Turkey

1. GİRİŞ

Dünyada bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler küreselleşmenin etkisiyle iyice hızlanmış, kitlesel iletişim ağı ve araçları, ulaşım sektöründe yaşanan gelişmeler, mal ve hizmet üretimi, çeşitliliği ve ticaretinin artmasında önemli rol oynamıştır.

Hizmet sektörünün gelişmeye başlaması ve uluslararası ticaret içindeki payının hızla artması ile birlikte ilk defa GATT'ın Tokyo görüşmelerinde hizmet ticareti ile ilgili kısıtlamaların kaldırılması ve serbestleştirilmesi konusunu gündeme gelmiş ve daha sonra Uruguay görüşmelerinde dünya hizmet ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik adımlar olarak üye ülkelerin uyum göstermeleri gereken bazı yükümlülükler yer veren ve uluslararası hizmet ticaretiyle ilgili temel kuralları ve normları ortaya koyan "Hizmetler Genel Anlaşması (GATS)" 1995 yılında yürürlüğe girmiştir.

Hizmetler sektörü GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) kapsamında, dünya ticaretinde mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı ile serbest dış ticaret sisteminin benimsenmesi sonucu, gümrük vergilerinin kaldırılması, tariflerin düşürülmesi ve tarife dışı engellerin kaldırılması ile hizmetleri sektörü, Dünya Ticaret Örgütü tarafından sınıflandırılmıştır (Özsağır ve Akın, 2012: 311-314).

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler arasındaki sanayileşme ve teknolojik gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde uluslararası hizmet ticareti uygun makroekonomik politi-

kaların izlenebilmesi için önem teşkil etmektedir (Yapraklı ve diğ., 2014: 1, 2). Hizmet ticareti kaynaklı döviz gelirleri ülkelerin dış denge ve kalkınmanın finansman kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Hizmet ticaretinin likiditeye ve dış sermayeye bağımlılığının az olmasından dolayı ekonomik büyüme üzerinde etkisi önemlidir (Çeştepe, Vergil ve Ergun, 2012: 91, 92). Ayrıca çok uluslu şirketler ve küreselleşme süreci ile birlikte ülkeler arasında uluslararası ticaret ilişkilerinin gelişmesinin de etkisiyle mal ve hizmet piyasalarının serbestleşmesine ve küreselleşme sürecinin hız kazanmasına neden olmaktadır (Aydın, 2009).

Gelişmekte olan ülkeler için "büyümenin itici gücü" olarak da ifade edilen hizmetler sektörü büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu etkileri olmakta ve cari açığın finanse edilmesini sağlamaktadır (Çeştepe ve diğ., 2012; Koca ve Yıldırım, 2020: 444). Küreselleşmenin de etkisiyle teknolojinin yayılımı dış ticaret, lisans anlaşmaları ile gerçekleşmektedir (Li, Greenaway ve Hane, 2003).

Türkiye, ödemeler dengesi açık veren bir ülkedir. Cari açığın azaltılmasında önemli etkisi bulunan hizmet ihracatının pozitif etkisi 1997 yılından itibaren görülmeye başlamıştır. Hizmet ticaretinin fazla vermesinde turizm, inşaat ve taşımacılık sektörlerinin payı oldukça önemlidir.

Bu çalışmada Türkiye'de hizmet ticaretinin cari denge ve ekonomik büyümeye yönelik etkileri 1990-2020 dönemi yıllık veriler kullanılarak analiz edilmektedir.

2. TÜRKİYE'NİN HİZMET TİCARETİ VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

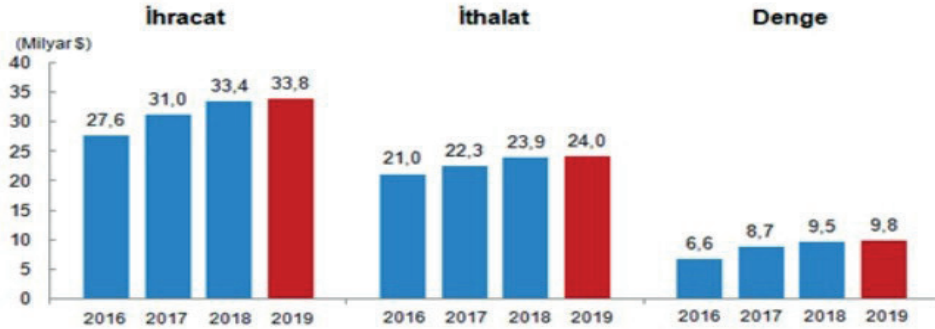
Uluslararası hizmet ticaretinin gelişme yolundaki ülkelerin büyüme, istihdam, cari işlemler dengesi başta olmak üzere verimlilik, teknolojik yenilik, sağlık gıda ve yoksulluğa etkilerinin yanısıra çevre alanında ve ülkelerin birçok ekonomik göstergeleri üzerinde belirleyici rolü varolmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde fiziki ve beşeri sermayenin yanısıra teknolojik altyapıyı geliştirmek suretiyle uluslararası hizmetler sektöründe karşılaştırmalı üstünlük elde etmektedirler (Çatalbaş, 2005: 2).

Türkiye'de hizmet sektörü 1960'lı yıllardan itibaren gelişmeye başlamış ve 2000 yılından itibaren ana üretim sektörleri içinde ilk sırada yer almıştır (Kıratlı, 2019:152). Türkiye, hizmetler ticaretinde turizm, inşaat ve müteahhitlik hizmetleri, uluslararası taşımacılık ve diğer alt kalemlerinde dış ticaret fazlası veren bir ülkedir. Ülkenin 1980'li yıllardan sonra yükselişe geçen ve azalan işsizlik sayesinde milli gelire önemli katkılar sunan zengin bir turizm potansiyeline

sahip olması (Köleoğlu ve Demirel, 2019: 362), sınır komşularının çok olması, Asya ile Avrupa arasında geçiş noktasında bulunması hizmet ticaretinde turizm ve uluslararası taşımacılık sektörleriyle ön plana çıkmakta, bu sektörler ile birlikte İnşaat, mühendislik, ticaret, lojistik gibi alanlarda uluslararası piyasalarda rekabet avantajı bulunmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası hizmet ticareti istatistikleri incelendiğinde, hizmet ihracatı 2018 yılında 33.4 milyar dolar düzeyinde gerçekleşirken, 2019 yılında %1.1 artış göstererek 33.8 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2020 yılında ise % 23,4 azalmış ve 25,2 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Hizmet ithalatı 2018 yılında 23.9 milyar dolar seviyesinde seyrederken, 2019 yılında %0.4 oranında artış göstererek 24,6 milyar dolar düzeyine ulaşılmıştır. 2020 yılında ise 22,9 milyar dolara düşmüştür (<https://data.tuik.gov.tr>). Hizmet ticaretinin azalmasında dünya ekonomisinde pandemi süreci, durgunluk, ulaşım ve tedarik zincirinde aksamalar v.s etkisi bulunmaktadır.

Şekil 1. Türkiye'nin izmet İhracatı, İthalatı ve Denge, 2016-2019

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Hizmet Ticareti İstatistikleri, 2020.

Türkiye'nin hizmet ihracatı'nda taşımacılık sektörünün payı 2018 yılında %72.9 düzeyinde iken 2019 yılında ise %71.7 seviyesine gerileyerek 24 milyar 197 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. "Diğer iş hizmetler" sektörünün payı ise 2018 yılında %8.2 düzeyinde 2019 yılında ise %9.4 düzeyindedir. Yine hizmet ihracatında üçüncü sırada ise "telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri" sektörü yer almaktadır. Türkiye'nin hizmet ithalatında ise taşımacılık sektörü %40.1 pay ile ilk sırada yer almaktadır. "Diğer iş hizmetleri" ise 2018 yılında %22 ve 2019 yılında %23.1 pay ile ikinci sırada yer almaktadır. Yine "telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri" sektörünün hizmet ithalatındaki payı 9.1% ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Türkiye 2019 yılında toplam hizmet ihracatının

%44.8'i ve toplam hizmet ithalatının %49.1'i ile en fazla hizmet ticaretini Avrupa Birliği ülkeleri ile yapmaktadır. Türkiye'nin hizmet ihracatında %12.2 paya sahip olan Almanya birinci sırada yer alırken ,bunu %7.7 pay ile Amerika Birleşik Devletleri, %5.7 pay ile İngiltere takip etmektedir. Türkiye'nin hizmet ithalatında ise %9 pay ile ilk sırayı Almanya alırken, bunu %9 pay ile Amerika Birleşik Devletleri, %7.8 pay ile ise İngiltere izlemektedir.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Arnold ve diğ. (2006)'nın da belirttiği üzere hizmet ticareti sadece hizmetler sektörünü değil ekonominin tüm faaliyetlerini etkilemektedir. Literatürdeki yer alan Nielson, Taglioni (2004) ve Francois, Hoekman (2010)'ın çalışmalarında az

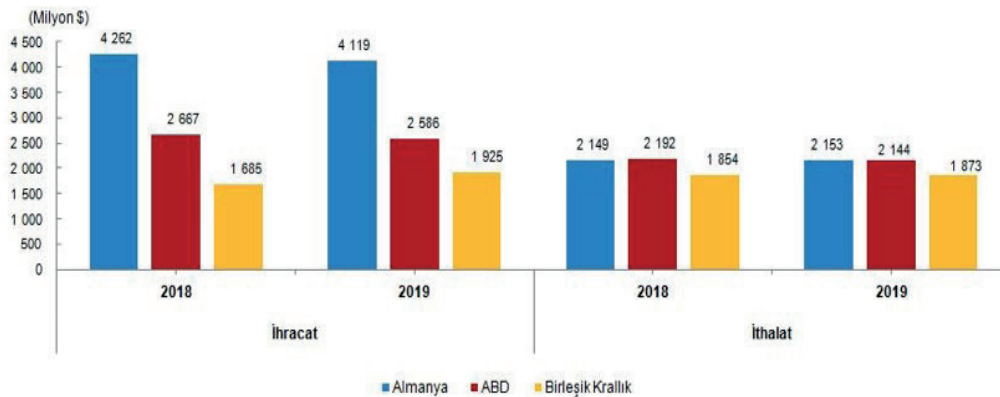
Tablo 1. Hizmet Türlerine Göre Uluslararası Hizmet Ticareti (2018-2019)

Hizmet türleri	İhracat					İthalat				
	Değer (Milyon \$)		Pay (%)		Değişim (%)	Değer (Milyon \$)		Pay (%)		Değişim (%)
	2018 ^(r)	2019	2018 ^(r)	2019		2018 ^(r)	2019	2018 ^(r)	2019	
Toplam	33 403	33 759	100,0	100,0	1,1	23 859	23 953	100,0	100,0	0,4
Başkasına ait fiziksel girdiler için imalat hizmetleri	299	354	0,9	1,0	18,3	139	98	0,6	0,4	-29,9
Bakım ve onarım hizmetleri	1 134	1 163	3,4	3,4	2,5	746	748	3,1	3,1	0,2
Taşımacılık	24 340	24 197	72,9	71,7	-0,8	9 453	9 611	39,6	40,1	1,7
İnşaat	559	366	1,7	1,1	-34,6	186	60	0,8	0,3	-67,7
Sigorta ve emeklilik hizmetleri	1 277	1 366	3,8	4,0	7,0	1 967	1 850	8,2	7,7	-5,9
Finansal hizmetler	555	470	1,7	1,4	-15,3	688	507	2,9	2,1	-26,2
Fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri	167	174	0,5	0,5	4,0	2 114	2 096	8,9	8,8	-0,9
Telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri	1 430	1 564	4,3	4,6	9,4	2 132	2 174	8,9	9,1	1,9
Diğer iş hizmetleri	2 739	3 183	8,2	9,4	16,2	5 243	5 523	22,0	23,1	5,3
Kişisel, kültürel ve eğlence hizmetleri	126	144	0,4	0,4	14,2	108	84	0,5	0,3	-22,2
Resmi hizmetler (Devlet hizmetleri)	777	778	2,3	2,3	0,2	1 082	1 203	4,5	5,0	11,1

(r) Revize edilmiştir.

Kaynak: TÜİK, Uluslararası Hizmet Ticareti İstatistikleri, 2020.

Şekil 2. En Çok Hizmet Ticareti Yapılan Üç Ülke (2018-2019)

Kaynak: TÜİK-2020.

gelişmiş ülkelerin hizmet ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabileceğini ve serbest ticaretin benimsenmesiyle uluslararası ticaret gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için faydalı olabileceğini ifade etmişlerdir (Koca ve Yıldırım, 2021: 445).

King ve Levine (1993), Mattoo ve diğ. (2001), Fasea Abma (2003), Abu Bader (2005), Odhimbio (2008), Fung (2009), Nişancı ve diğ. (2011)'in çalışmaları doğrultusunda finansal hizmetlerin büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Arnold ve diğ. (2007) ve Zebaze-Keck (2009)'in çalışmalarında ise telekomünikasyon hizmetlerinin büyümeye pozitif yönde etkisinin olduğu, geçiş ekonomilerinin telekomünikasyon ve altyapı hizmetleri açısından incelendiği çalışmalarda da, Madden-Savage (1998) ve Esenbach (2005), altyapı hizmetlerinin büyümeye olumlu yönde etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Turizm sektörünün GOÜ'lerde büyümeye etkisinin incelendiği Kreishan (2011), Guatam (2011), Mishra ve diğ. (2011) çalışmalarında turizm sektörü büyümenin itici gücü olması yanısıra turizm sektörü ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur (Yapraklı ve diğ., 2014: 1, 2).

Li ve diğ. (2003), El Khoury ve Savvides (2006), Mattoo, Rathindran ve Subramanian (2006)'nın çalışmaları hizmet ticaretinin DYY'lere etkisini ele alırken yine Arnold, Javorcik, Lipscomb ve Mattoo (2007); Kim ve Kim (2000)'in çalışmalarında ise hizmet ticaretinin büyümeye etkisi incelenmektedir (Çeştepe, Vergil ve Ergun, 2012: 91, 92). Hizmet ticaretinin cari işlemler dengesine etkisini ele alan çalışmaların detaylı literatür incelemesi yapıldığında sınırlı sayıda olması ve daha çok hizmetler sektörünün alt sektörlerinin büyümeye etkisi yönüyle daha çok ele alınmıştır. Bu çalışmada, hizmetler sektörünün büyümeye ve cari işlemler dengesine etkisinin incelenmesi sonucu literatüre katkı sunulması amaçlanmaktadır.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, 1990-2020 dönemini kapsayan yıllık veriler ile Türkiye' de uluslararası hizmet ticareti, cari denge ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmektedir. Çalışmada hizmetler, katma

değer (GSYİH%), cari hesap dengesi (GSYH%) ve GSYH (Büyüme Yıllık %) göstergeleri şeklinde değişkenler kullanılmıştır. Çalışmanın ekonometrik uygulamaları Eviews 10.0, Stata 12.0 ve Gauss 10.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kullanılan veriler "data.worldbank.org" veri tabanlarından elde edilmiştir. Bu çalışmada ADF (1981) ve DF-GLS birim kök testleri yapılmış daha sonra eşbütünlük testinin uygulanabilmesi için gecikme uzunluğu kriteri belirlenmiştir. Bayer-Hanck (2012) eşbütünlük testi ile değişkenlerin uzun dönemde eşbütünlük olup olmadıkları belirlendikten sonra Nazlıoğlu ve diğ. (2016) Fourier Toda & Yamamoto frekans nedensellik testlerinden faydalanılarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ve nedenselliğin yönü belirlenmiştir.

4. 1. Ampirik Uygulama

İktisadi zaman serisinin birim kök içerip içermediği iktisadi denge analizi ile ilişkili bir süreçtir. Denge kavramının istatistiksel tanımı serilerin durağanlığı olarak tanımlanmaktadır. Birim kök testleri serilerin durağanlığının test edilmesi açısından önem ifade etmektedir. Zaman serisinin birim kök içerip içermediğine bakılarak serilerin durağanlıkları test edilebilmektedir. Literatürde yaygın olarak kullanılan birim kök testleri arasında EKK (en küçük kareler) tahminicisine dayanan Dickey-Fuller (1979, 1981) testleri bulunmaktadır. ADF birim kök testinde serilerin birim kök içerip içermediği DF testi için hesaplanan kritik değerlere göre karar verilmektedir. ADF testininin seçilmesi için temel sorun gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Literatürde AIC ve SC gibi yaygın olarak kullanılan bilgi kriteri, uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi, tahminlerin eğimli olmaması ve eşbütünlük testlerinin uygulanabilmesi için önemlidir. Dickey ve Fuller (1981) testi serilerin trend durağan ya da fark durağan olmadıklarını belirlemektedir. Aynı zamanda serilerin iktisadi şoklardan etkilenmesi ve şokların etkisinin geçici bir durum mu yoksa kalıcı bir durum mu olduğu hakkında fikir vermektedir. Trend durağan bir seride olası iktisadi şokların etkisi geçici, fark durağan bir seride ise olası bir iktisadi şokun etkisinin kalıcı olması nedeniyle serilerin ortalama değere dönme eğilimi de mümkün olmamak-

tadır. Ayrıca ADF testinde otokorelasyonun ortadan kaldırılması da önemlidir. Bu amaçla hata terimi modele dahil edilerek otokorelasyon sorununun ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Hesaplanan test istatistiği DF (1981) kritik değeriyle karşılaştırılarak boş hipotezin reddedilmesi ile serilerin trend durağan olduğu reddedilememesi durumunda serilerin fark durağan olduğu ifade edilmektedir (İğde, 2010: 14-18).

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin sınanabilmesi değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik olmasını gerektirmektedir. Bir zaman serisinin ortalama, varyans ve otokovaryansının zamandan bağımsız olarak ve sonlu olması durumunda zaman serisi kovaryans durağan olmaktadır. Bir değişkenin d defa farkı alınması sonrasında durağan hale gelmesine değişkenin d . dereceden bütünleşik olması şeklinde ifade edilmektedir. Model tahminlemesi öncesinde değişkenlerin birim kök içerip içermediği test edilmektedir. Zaman serilerinde iktisadi değişkenlerin durağanlığının test edilmesi için birçok birim kök testi mevcuttur. Bu çalışmada Doledo, Jenkinson ve Sosvilla-Rivero (1990) tarafından ortaya konulan ve ileri sürülen ADF (1981) testi ve DF-GLS birim kök testi uygulanmaktadır. ADF testinin gecikme uzunluğuna duyarlılığı oldukça fazla olması yönüyle ADF testinde gecikme uzunluğu (k) ön plana çıkmaktadır (Dülger ve Cin, 2002: 51, 52).

Tablo 1'den görüldüğü ve ifade edildiği üzere, cari açık (%5) ve Gdp (%5) değişkenlerinin düzeyde durağanlaştığı görülürken, hizmet ticareti değişkeninin ise düzeyde durağan olmadığı görülmektedir. Hizmet ticareti değişkeninin birinci derece farkı alınarak birim kök testinin uygulanmasıyla hizmet ticareti değişkeninin % 5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu

görülmektedir.

DF-GLS birim kök testi ise Elliott, Rothenberg ve Stock (1996) tarafından geliştirilmiş ve literatüre kazandırılmıştır. Küçük örneklem için serilerin bilinmeyen bir ortalama ve doğrusal bir eğime sahip olması durumunda Dickey-Fuller t testinin değiştirilmiş bir fonksiyonu olarak Monte Carlo simülasyonu ile değiştirilmiş ve küçük örneklem için daha güçlü bir birim kök testi ortaya konulmuştur. Serilere testin uygulanabilmesi için trend arındırma işlemi yapılmaktadır.

Dickey-Fuller t (DF-GLS) testi olarak birim kökün varlığı test edilmektedir. Küçük örneklemere uygulanması durumunda daha iyi sonuçlar alınabilmektedir. İki aşamalı bir süreç ile uygulanabilen testin ilk aşamasında serideki sabit ve trendin hesaplanabilmesi açısından genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi kullanılmaktadır. İkinci aşamada ise seri trendden arındırıldıktan sonra otoregresif birim kökün bulunup bulunmadığının tespit edilmesi için standart Dickey-Fuller testi uygulanmaktadır. DF-GLS birim kök testinin veri oluşturma algoritması denklem 1 ve 2 ile oluşturulmaktadır (İzolloğlu, 2019: 9, 15, 16):

$$y_t = d_t + u_t \quad (1)$$

$$u_t = \alpha u_{t-1} + v_t \quad (2)$$

Modellerde deterministik bileşeni ifade ederken, sıfır ortalamaya sahip durağan ve sıfır frekansında pozitif spektral yoğunluk fonksiyonlu hata sürecini ifade etmektedir. Testin temel ve alternatif hipotezleri aşağıda ifade edildiği gibidir (İzolloğlu, 2019: 15):

$H_0: \alpha = 1$ (Seri birim köklü/Seri birinci dereceden bütünleşiktir).

Tablo 1. ADF (1981) Birim Kök Testi

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi Bulguları	
	Düzye I (0)	Birinci Fark I (1)
Cari Açık	-3.244** (0.0271)	-
GDP	-5.681** (0.0001)	-
Hizmet Ticareti	-2.373 (0.1573)	-7.154** (0.000)

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

$H_1: \tilde{\alpha} = |\alpha| < 1$ (Seri birim köklü değildir/Seri sıfırıncı dereceden bütünleşiktir). Hipotezlerde $\tilde{\alpha} = 1 + \bar{c}/T$ formülü ile hesaplanmaktadır.

ADF testi seriler trend içerdiğinde otokorelasyonunu çözememektedir. Ancak DF-GLS birim kök testi, asimptotik dağılıma sahip bir test olması yönüyle serileri trendden ayırarak otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmaktadır. Yine DF-GLS (1996) birim kök testi analizi bulgularına göre, cari denge ve GDP (büyüme) değişkenlerinin birim kök içermediği ve düzeyde durağan olduğu görülürken, hizmet ticareti değişkeninin birim kök içerdiğini ve birinci farkı alındığında durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 3'te eşbütünleşme analizine geçilmeden önce LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri göz önünde bulundurularak serilerin gecikme uzunluğunun LR, FPE, HQ bilgi kriterleri çerçevesinde gecikme uzunluğunun 2 olduğuna karar verilmektedir.

Uzun dönem regresyon modelinin kalıntılarına

dayalı olan ve Engle ve Granger (1987) tarafından literatüre kazandırılan Bayer-Hanck (2012) eşbütünleşme testi, sistem temelli bir test olan Johansen (1991), F istatistiğiyle uygulanan hata düzeltme modeline dayalı Boswijk (1994), hata düzeltme modeli ve t istatistiği temelli bir test olan Banerjee ve diğ. (1998) testlerinin güçlü sonuçlar vermemesinden dolayı eşbütünleşme testlerinin etkinliğini ve gücünü arttırmaya yönelik olarak Bayer ve Hanck (2012) tarafından yeni bir test ortaya konulmuştur (Govindaraju ve Tang, 2013: 314; Aktürk ve diğ., 2014: 122; Arı, 2016: 61).

Literatürde yer alan eşbütünleşme testlerinin birbiriyle çelişkili bulgular ortaya koymasından dolayı Bayer ve Hanck (2012) eşbütünleşme testi, Engle ve Granger(1987), Johansen (1991), Boswijk (1994) ile Banerjee ve diğ. (1998) eşbütünleşme testlerinin bir arada değerlendirilmesine olanak sağlayan Fisher (1932)'nin formülü ile hesaplanan güncel bir eşbütünleşme testtir (Govindaraju ve Tang, 2013: 314; Arı, 2016: 61):

$$EG - JOH = -2 [\ln(P_{EG}) + \ln(P_{JOH})] \quad (3)$$

$$EG - JOH - BO - BDM = -2 [\ln(P_{EG}) + \ln(P_{JOH}) + \ln(P_{BO}) + \ln(P_{BDM})] \quad (4)$$

Tablo 2. DF-GLS (1996) Birim Kök Testi

Değişkenler	Sabit	
	t-stat.	DF-GLS test stat.
Cari I(0)	-3.287**	-1.952
GDP I(0)	-5.248**	-1.952
Hizmet Ticareti I(0)	-1.640	-1.952
Hizmet Ticareti I(1)	-6.940**	-1.952

** : %5 düzeyinde seriler durağan hale gelmektedir.

Tablo 3. Gecikme Uzunluğu Seçimi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-173.972	NA	163.976	13.613	13.785*	13.655
1	-162.829	18.856	140.077	13.448	14.029	13.615
2	-149.042	20.150*	100.223*	13.080	14.096	13.372*
3	-142.966	7.478	136.533	13.305	14.756	13.723

* : Uygun gecikme uzunluğu.

Denklem 3 ve 4'te yer alan P_{EG} , P_{JOH} , P_{BO} ve P_{BDM} ve Engle ve Granger(1987), Johansen (1991), Boswijk (1994) ile Banerjee ve diğ. (1998) eşbütünleşme testlerinin olasılık değerlerini ifade etmektedir. Test istatistiğinin hesaplanan Bayer-Hanck (2012) kritik değerden büyük olması seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığını belirten temel hipotezin reddedilmesi olarak ifade edilmektedir (Arı, 2016: 61).

Tablo 3'den elde edilen bulgular doğrultusunda, Bayer-Hanck (2012) eşbütünleşme test istatistiğinin kritik değerden büyük olması durumundan dolayı seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmektedir ve eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu ifade eden alternatif hipotez sırasıyla büyüme, cari açık ve hizmet ticareti değişkenlerinin sırasıyla bağımlı değişken olarak alındığı üç farklı eşbütünleşme analizi modelleri doğrultusunda her bir model için serilerin uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğu analiz bulguları sonucunda varılmıştır.

Toda-Yamamoto (1995) testi, literatürdeki VAR(p) modelinin tahmin edildiği standart Granger nedensellik testlerinden farklı bir nedensellik testi olarak VAR(p+d) modelinin tahmin edilmesini ileri sürmektedir. Serilerin durağan olmasını gerektirmeyen Toda-Yamamoto (1995) testinde öncelikli olarak (d) ile ifade edilen maksimum eşbütünleşme derecesine karar verilmesi gerekmektedir. Nazlıoğlu ve diğ. (2016), Görmüş ve diğ. (2017) ve Nazlıoğlu ve diğ. (2018) Toda-Yamamoto testini Fourier kademeli kırılma yaklaşımına uyarlamışlardır. Nazlıoğlu ve diğ. (2016) tarafından literatüre kazandırılan VAR modeline yapısal değişiklikler de dahil edilerek sabit terim yerine bağımlı değişkende olası meydana gelebilecek değişkenlerin yakalanabilmesi için Fourier terimler modele eklenmektedir. Nazlıoğlu ve diğ. (2016) eklenen Fourier terimler ile kırılma zamanı, kırılma sayısı, kırılma biçimi bilinmeden sinüs ve kosinüs dalgalar ile olası yapısal kırılmalar yakalanabilmektedir. χ^2 dağılımı nedensellik testlerinde küçük örneklem özelliği yönüyle yetersiz kaldığı için Wald testi yerine F testi istatistiğinin kullanılması öner-

Table 3. Bayer-Hanck (2012) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Model 1: Gdp = f(cari, hizmet)				
Fisher Type Test Statistics, Bayer Hanck Test				
	Engle-Granger	Johansen	Banerjee	Boswijk
p-values	0.753	0.0003	0.2047	0.1092
Test Statistics	-1.945	35.203	-2.788	11.97
EG-J:	16.790	10% critical value: 8.479		
EG-J-Ba-Bo:	24.392	10% critical value: 16.444		
Model 2: Cari = f(gdp, hizmet)				
Fisher Type Test Statistics, Bayer Hanck Test				
	Engle-Granger	Johansen	Banerjee	Boswijk
p-values	0.9231	0.0003	0.2061	0.2601
Test Statistics	-1.348	35.203	-2.784	9.0573
Fisher Type Test Statistics, Bayer Hanck Test				
EG-J:	16.383	10% critical value: 8.479		
EG-J-Ba-Bo:	22.235	10% critical value: 16.444		
Model 3: Hizmet = f(Cari, gdp)				
Fisher Type Test Statistics, Bayer Hanck Test				
	Engle-Granger	Johansen	Banerjee	Boswijk
p-values	0.0737	0.0003	0.0003	0.0000
Test Statistics	-3.5616	35.203	-5.0646	58.589
EG-J:	21.438	10% critical value: 8.479		
EG-J-Ba-Bo:	92.924	10% critical value: 16.444		

***, **, * değişkenlerin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

ilmiştir. Uygun gecikme ve Fourier terimlerinin frekans değeri belirlendikten sonra nedensellik incelemesi yapılmakta ve nedenselliğin olmadığını ifade eden temel hipotez test edilmektedir (Konat, 2021: 909).

Nazlıoğlu ve diğ. (2016 ve 2018) yapısal değişiklikleri de dikkate alarak Toda-Yamamoto nedensellik testini denklem 5-8'de olduğu gibi ifade etmektedirler (Göcen, 2020: 50, 51):

$$y_t = \alpha(t) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (5)$$

katsayı terimi zaman fonksiyonlarını ve 'de oluşan yapısal değişikliği ifade etmektedir. Nazlıoğlu ve diğ. (2016 ve 2018) Fourier yaklaşımında herhangi bir tarihte meydana gelen kademeli yapısal değişikliğin tespiti denklem 6'da ifade edildiği gibi yapılmaktadır.

$$\alpha(t) \cong \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (6)$$

$$\Delta y_t = c_0 + \rho y_{t-1} + \delta x_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \phi \Delta y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \sum_{j=0}^{q_{i-1}} \beta^*_{ij} \Delta x_{t-j} + u_t \quad (9)$$

$$y_t = \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (10)$$

Denklem 4'te n frekans sayısını ifade ederken frekans boyutunu ifade etmektedir. γ_{2k} frekans değişikliğini ölçmektedir. Denklem 6 denklem 5'te yazıldığı zaman denklem 5 elde edilmektedir.

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{k=1}^n \gamma_{1k} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^n \gamma_{2k} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Denklem 6'da ifade edilen tek Fourier frekans tarihi, sayısı ve kırılma biçiminden bağımsız olarak kırılmalar elde edilmektedir.

$$\alpha(t) \cong \alpha_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \quad (8)$$

k yakınlaşma frekansını ifade etmektedir. Denklem 7 denklem 9'a uyarlandığında denklem 8 elde edilmektedir. Denklem-9'da ϕ hata düzeltme parametresini Φ^* ve β^*_{ij} ise modelin kısa dönem dinamiklerini tanımlamaktadır.

Table 4. Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Causality Direction	Wald test istatistiği	df	Lag	Prob	Nedensellik
Gdp → Cari Açık	1.972	3	3	0.578	Yok
Cari Açık → Gdp	0.877	3	3	0.831	Yok
Gdp → Hizmet Ticareti	7.361*	3	3	0.061	Var
Hizmet Ticareti → Gdp	2.379	3	3	0.497	Yok
Cari Açık → Hizmet Ticareti	13.139**	3	3	0.004	Var
Hizmet Ticareti → Cari Açık	17.782**	3	3	0.020	Var

Not: Bootstrap kritik değerlerine 10.000 döngüde ulaşılmıştır. ***, **, * değişkenlerin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'ten elde edilen bulgular doğrultusunda seriler arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığını ortaya koyan temel hipotez reddedilmekte ve ekonomik büyümeden hizmet ticaretine doğru tek yönlü, cari açık ile hizmet ticareti arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur.

5. SONUÇ

1970'li yıllardan itibaren üretim, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler dünyada hizmet sektörünün ve ticaretinin hızlı bir şekilde gelişmesine ve ana sektörler içinde ilk sırada yer almasına neden olmuştur. Hizmet sektörünün bu kadar hızlı gelişmesinde küreselleşme sürecinin büyük etkisi bulunmaktadır. Hizmet ticaretinin bu kadar hızlı artmasında GATT'ın Uruguay görüşmeleri sonucu imzalanan 'Hizmetler Genel Anlaşması (GATS)'ın büyük etkisi bulunmaktadır. Bu anlaşma kapsamında, mal ve hizmetlerin dünyada serbest dolaşımı ile serbest dış ticaret sisteminin benimsenmesi ile hizmet sektörü üzerinde tarife ve tarife dışı engeller kaldırılmaya çalışılmıştır.

Hizmet sektörü GSYH ve istihdamın sektörel dağılımında belirleyici rolü vardır. 1980 döneminde Türkiye'nin dış ticaretinin 24 Ocak 1980 kararları doğrultusunda serbestleşmesiyle mal ve hizmet ticareti önünde birçok engel kaldırılmış, dış ticarete serbestleşme ile 'İhracata Yönelik Büyüme Modeli' ihracatın ve ithalatın yapısında değişime neden olmuştur.

Hizmetler sektörü bilgi ve teknolojiye dayalı olması yönüyle fiziki ve beşeri sermaye gerektirmektedir. Yüksek gelirli ülkelerin ticari hizmetler ihracatında daha çok uzmanlaşmış oldukları bilinmektedir. Küresel eğilime paralel olarak Türkiye'de de hizmet sektörü hızlı bir ilerleme sürecine girmiştir. Hizmet sektörünün üretim ve toplam istihdamda payı giderek artmıştır. 1930'lu yıllarda tarım sektöründen sonra ikinci sektör olan hizmetler sektörü, 1950'li yıllardan sonra yaşanan gelişmelerin etkisiyle tarım sektörünün yerini alarak ilk sırada yer almıştır. Günümüzde hizmet sektörü GSMH'nın 66%'sını oluşturmaktadır. İstihdam açısından da işgücünün tarım sektöründen hizmetler sektörüne doğru geçişi sözkonusudur. Hizmetler sektörünün ödemeler

dengesi üzerine etkileri yıllara göre dalgalanmalar görstersede 1980' den günümüze kadar yaklaşık 13 kat artış göstermiştir. 1985 sonrası hizmet sektörü ihracatı ithalatından daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin hizmetler sektörü ticaretinde turizm, taşımacılık, inşaat sektörü'nde dış ticaret fazlası vermektedir.

Bu çalışmada, 1990-2020 döneminde Türkiye'de büyüme, cari açık ve hizmetler ticareti ilişkisi incelenmektedir. Uluslararası hizmet ticaretinin cari dengeye ve büyüme etkisi ADF ve DF-GLS birim kök testleri, Bayer-Hanck eşbütünleşme testi ve Fourier Toda-Yamamoto nedensellik testlerinden faydalanılarak analiz edilmiştir. Bayer-Hanck eşbütünleşme testine göre büyüme, cari açık ve hizmet ticaretinin sırasıyla bağımlı değişken olarak alındığı üç farklı modelle eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Her bir eşbütünleşme testine göre seriler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Fourier Toda-Yamamoto nedensellik analizi bulguları doğrultusunda, büyümeden hizmet ticaretine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusu Nielson, Taglioni (2004) ve Francois, Hoekman (2010) çalışmalarının analiz bulgularıyla örtüşmektedir. Ayrıca Türkiye için cari açık ve hizmet ticareti değişkenleri arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- ABU-BADER, SULEIMAN & ABU-QARN, AAMER S., (2005). Financial Development And Economic Growth: Time Series Evidence from Egypt. *Monaster Center For Economic Research, Discussion Paper No: 05-14.*
- AKTÜRK, L.N., YILANCI, V. & BOZOKLU, Ş. (2014). Spot ve Türev Piyasalar Arasındaki Etkileşim: Türkiye Örneği. 1. *Karadeniz ve Balkan Ekonomik ve Politik Araştırmalar Sempozyumu, Zonguldak.*
- ARI, A. (2016). Türkiye'deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 57-67.
- ARNOLD, J., B. S. JAVORCIK & A. MATTOO (2006). The Productivity Effects of Services Liberaliza-

tion: Evidence From the Czech Republic. *World Bank Working Paper*.

ARNOLD, MATTHIAS JENS & diğ. (2007). Services Reform And Manufacturing Performance: Evidence From India. Centre for Economic Policy Research, *CEPR Discussion Paper* No: 8011, London.

AYDIN, D. (2009). Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

BAYER, C. & HANCK, C. (2012). Combining Non-Cointegration Tests. *Journal of Time Series Analysis*, 34 (1), 83-95.

BANERJEE, A., DOLADO, J. & MESTRE, R. (1998). Error-Correction Mechanism Tests for Cointegration in a Single-Equation Framework. *Journal of Time Series Analysis*, 19, (3), 267-83.

BOSWIJK, P.H. (1994). Testing for an Unstable Root in Conditional and Unconditional Error Correction Models. *Journal of Econometrics*, 63, 37-60.

ÇATALBAŞ, N. (2005). Uluslararası Hizmetler Ticaretinin Serbestleştirilmesi ve Gelişme Yolundaki Ülkelere Etkileri (Türkiye Uygulaması). Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

ÇEŞTEPE, H., H. VERGİL, & H. ERGÜN (2012). Hizmet Ticaretinin Büyümeye Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Business And Economics Research Journal*, 3 (4), 91-105.

DICKEY, D. A. & FULLER W. A. (1979). Distribution of The Estimators for Autoregressive Timeseries with A Unit Root. *Journal of The American Statistical Society*, 75, 427-431.

DICKEY, D. A. & FULLER, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, p. 1057-1072.

DOLEDO, J., JENKINSON, T. & SOSVILLA-RIVERO, S. (1990). Cointegration and Unit Roots. *Journal of Economic Surveys*, 4, 249-273.

DÜLGER, F. & M., F., CIN (2002). Türkiye’de Döviz Kuru Dinamiklerinin Belirlenmesinde Parasalcı Yaklaşım ve Eşbütünleşme Yöntemiyle Sınama. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 29 (1-2), 47-68.

EL KHOURY, A. C. & A. SAVVIDES (2006). Openness in Services Trade and Economic Growth. *Economic Letters*, 92 (2), 277-283.

ELLIOTT, G., ROTHENBERG, T. J. & STOCKJ. H. (1996). Efficient Tests for An Autoregressive Unit-root. *Econometrica*, 64,813-836.

ENGLE, R.F. & GRANGER, C.W.J. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.

ESCHENBACH, FELIX & HOEKMAN, BERNARD (2005). Services Policy Reform and Economic Growth in Transition Economies, 1990-2004. *World Bank Policy Research Working Paper* 3663.

FASEA, M.M.G. & ABMA, R.C.N. (2003). Financial Environment and Economic Growth in Selected Asian Countries. *Journal of Asian Economics*, 14, 11-21.

FISHER, R. A. (1932). Statistical Methods for Research Workers, In: *Breakthroughs in Statistics*. Springer, New York.

FUNG, MICHAEL K. (2009). Financial Development and Economic Growth: Convergence Or Divergence?. *Journal Of International Money and Finance*, 28, 56-67.

FRANCOIS, J. & B. HOEKMAN (2010). Services Trade and Policy. *Journal of Economic Literature*, 48 (3), 642-692.

GAUTAM, BISHNU PRASAD (2011). Tourism and Economic Growth in Nepal. *Nepal Rastra Bank Economic Review*, 23 (2), 18 -30.

GOVINDARAJU, V.G.R.C. & CHOR FOON TANG (2013). The dynamic links between CO2 emissions, economic growth and coal consumption in China and India. *Applied Energy*, 104, 310-318.

GÖCEN, S. (2020). Ekonomik Gelişme ve Kadın İş Gücü İstihdami: Türkiye İçin Nedensellik İlişkisi İncelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (29), 45-60.

GÖRMÜŞ, A., NAZLIOĞLU, S. & SOYTAS, U. (2017). High-Yield Bond and Energy Markets. *Energy Economics*, 69, 101-110.

İĞDE, E. (2010). Yapısal Değişiklik Altında Birim Kök Testleri ve Bazı Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Uygulamalar. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

İZOLLUOĞLU, Z. (2019). Zaman Serileri Birim Kök Testleri ve Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

JOHANSEN, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-54.

KIRATLI F. (2019). Dünya’da ve Türkiye’de Hizmet Ticaretinin Gelişimi, *İktisadi, İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4 (9), 146-158.

KIM, J. & J.D. KIM (2000). Liberalization of Trade

- in Services and Productivity Growth in Korea. *World Bank Policy Research Working Paper*, Vol: 11.
- KING, ROBERT G. & LEVINE, ROSS (1993). Finance, Entrepreneurship, and Growth: Theory and Evidence. *Journal of Monetary Economics*, 32, North-Holland, 513-542.
- KOCA, A. & YILDIRIM, N. (2021). Türkiye Ekonomisinde Hizmet İhracatının Temel Belirleyicileri: Zaman Serisi Analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39 (3), 441-458.
- KONAT, G. (2021). Public Expenditure and Foreign Trade Relationship in Turkey: Fourier Causality Approach. *International Journal of Management Economics and Business*, 17 (3), 900-917.
- KÖLEOĞLU, N., & DEMIREL, E. (2019). Türkiye'nin Önemli Turizm Kentlerindeki Havalimanlarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Ölçülmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16 (3), 352-365.
- KREISHAN, FUAD M., (2011). Time-Series Evidence for Tourism-Led Growth Hypothesis: A Case Study of Jordan. *International Management Review*, 7(1), Jordan, 89-93.
- LI, X., GREENAWAY, D., & HINE, R. C. (2005). Imports of Services and Economic Growth: A Dynamic Panel Approach. *Informacion Comercial Espanola-Monthly Edition*, 824, 7.
- LI, X., GREENAWAY, D., HINE, R.,C.(2003), Imports of services and economic growth: A dynamic panel approachll, *GEP, School of Economics, University of Nottingham*, SETTI.
- MADDEN ve diğ. (1998). CEE Telecommunications Investment and Economic Growth. *Information Economics and Policy*, 10 (2), 173-195.
- MATTOO ve diğ. (2001). Measuring Services Trade Liberalization and Its Impact on Economic Growth: An Illustration. *World Bank Policy Research Working Paper*, 2655.
- MATTOO, A, R. RATHINDRAN & A. SUBRAMANIAN (2006). Measuring Services Trade Liberalization and its Impact on Economic Growth: An Illustration. *Journal of Economic Integration*, Vol: 21, 64-98.
- MISHRA ve diğ. (2011). Service Export Sophistication and Economic Growth. *World Bank Policy Research Working Paper*, 5606, The World Bank.
- NAZLIOĞLU, S., GÖRMÜŞ, N., A. & SOYTAŞ, U. (2016). Oil Prices and Real Estate Investment Trusts (REITs): Gradual-Shift Causality and Volatility Transmission Analysis. *Energy Economics*, 60, 168– 175.
- NAZLIOGLU, S., GORMUS, N., A. & SOYTAS, U. (2018). Oil Prices and Monetary Policy in Emerging Markets: Structural Shifts in Causal Linkages. *Emerging Markets Finance and Trade*, 55(1), 105-117.
- NIELSON, J. & D. TAGLIONI (2004). Services Trade Liberalisation: Identifying Opportunities and Gains. *OECD Trade Policy Working Papers*.
- NIŞANCI ve diğ. (2011). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme: Statik ve Dinamik Panel Veri Analizi. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Selçuk Üniversitesi*, 16 (22).
- ODHIAMBO, NICHOLAS M., (2008). Financial Depth, Savings and Economic Growth in Kenya: A Dynamic Causal Linkage. *Economic Modelling*, 25, Economic Department, University of South Africa, 704-713.
- ÖZSAĞIR, A. & AKIN, A. (2012). Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (41), 311-331. Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregression with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- YAPRAKLI, S., TEMURLenk, M., S., TÜRKMEN, A. & DOKER, A., C. (2014). Hizmet Ticaretinin Geçiş Ekonomileri Üzerindeki Etkileri: 2000-2010. *International Conference on Eurasian Economies*, 1-2 Temmuz 2014, Makedonya, 1-9.
- ZEBAZE AND KECK (2009). Telecommunications Services in Africa: The Impact of WTO Commitments and Unilateral Reform on Sector Performance and Economic Growth. *World Development*, 37 (5), 919-940.
- "<https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=uluslararası-hizmet-ticareti-ıstatistikleri-2019-37496>", Erişim Tarihi: 07.12.2021.
- Uluslararası hizmet ticareti ıstatistikleri-2020, www.tuik.gov.tr.

HOLISTENCE
publications